תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר נשים

מהרש"א - חידושי אגדות על קידושין

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על קידושין

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-קידושין/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב: 4
דף יג. 4
דף כ. 5
דף כט: 6
דף ל. 7
דף ל: 9
דף לא. 11
דף לא: 13
דף לב. 13
דף לב: 14
דף לג. 15
דף לג: 15
דף לו. 15
דף לז. 16
דף לח. 16
דף לט: 16
דף מ. 18
דף מ: 21
דף מא. 24
דף מג. 24
דף מט. 24
דף מט: 24
דף נב: 25
דף נז. 25
דף נט. 25
דף סו. 25
דף סו: 27
דף סט. 27
דף סט: 28
דף ע. 29
דף ע: 31
דף עא. 33
דף עא: 36
דף עב. 37
דף עב: 38
דף פא. 39
דף פא: 40
דף פב. 41
דף פב: 43

דף ב:

ותורה איקרי לשון נקבה דכתיב תורת ה' וגו' בתורה כתיב לשון נקבה לגבי תורה דכתיב וזאת התורה ובכמה פסוקים כה"ג ומייתי האי קרא מס' תהלים ואולי שנתכוונו במעלות התורה למה נקרא שמה נקבה לפי שהיא משיבת נפש אדם לדרך החיים ובכ"מ מדמה את התורה לאשה בכמה ענינים וכמ"ש אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת וגו' דכמו שהאשה משיבה את נפש היונק כן התורה משיבה נפשו של כל הרוצה לינק ממנה וק"ל:

[**ניתני** דברים ונתני שלשה כו'. וע"ש ולא כתיב כי תלקח כו' הכל מפורש בחידושי הלכות בשם ת"י ע"ש]:

משל לאדם שאבדה לו אבידה מי חוזר כו' משום שנלקחה הצלע ממנו בלי ידיעה בתוך התרדימה קרי ליה אבידה כמ"ש המין הקיסר לר"ג בפ' אד"מ אלהיכם גנב הוא דלישקליה בהדיא ולזה אמר דבעל אבידה חוזר על אבידתו שמוצא בה שבח גדול שנשבחת שם כמו שהשיבה בת קיסר שם במשל דנטלו ממנו קיתון של כסף והשיבו לו של זהב וק"ל:

דף יג.

כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא כו'. הקדים גיטין לקדושין מטעם שהקדים המסדר מסכת גיטין קודם מס' קדושין ובפ' המשניות כתב הרמב"ם בהקדמתו ע"ד הכתוב ויצאה והיתה לאיש אחר שהקדים היציאה להויה ונראה הטעם דבקדושין לחוד הכל יודעין בו גם להתיר פנויה לאיש הוא דבר קל ולזה נשתרבב המנהג בדורינו שנותנין רשות לכל אדם היודע קצת לעסוק בקדושין משא"כ בגיטין שרבו כמו רבו דיניה והלכותיה בחומר א"א להתירה אין לאדם לעסוק בהן כ"א היודע כו' וכן בקדושין שאחר הגיטין באלו לא יהיה מתעסק בהן כ"א היודע בטיב גיטין שהיו קודם הקידושין אם גיטין גמורים היו דשמא לא היה גט ויתיר ע"י קדושין שאחריו א"א לעלמא ועוד נאמר בזה ע"פ הפסוק ויצאה והיתה וגו' במחזיר גרושתו משנשאת יבא להאי איסורא דמחזיר גרושתו אפילו לאחר מיתת המקדש כי יטעה לומר שגט מבעלה הראשון לא היה גט וא"כ לא היו הקדושין שאחריו קדושין כלל ומותרת לראשון ובאמת היה הגט גט והיו הקדושין קדושין ואסורה לראשון לעולם אפילו אחר מיתת המקדש ודו"ק:

שם וקשין לעולם יותר מדור המבול כו' הגם שיש בזה ספק א"א וקצת שוגג ובדור המבול היו נכשלין בודאי א"א דבני נח נצטוו על א"א מ"מ זה קשה יותר דבבני נח אין בו פסול

ממזרות אבל בישראל שיש בהן פסול ממזרות מא"א עבירה גוררת עבירה כי העולם יטעו שהגיטין וקדושין גמורים היו והבנים כשרים וזהו בעצמו כוונת המתרגם דמולידין בנין מנשי חבירהון חובין על כו' דהיינו פסול ממזרות יביאו לעולם בגיטין וקדושין שאינן כהלכתן [ומה שיש עוד לדקדק במאמר הזה תמצא מפורש בחידושי הלכות ע"ש]:

דף כ.

קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף כו'. ופירשו התוס' דמסברא שבא עונש זה על משא ומתן מדה כנגד מדה עכ"ל וק"ק דא"כ למה קאמר דנסמכה וכי תמכרו ממכר וגו' לתשובו איש אל אחוזתו שהוא עיקר דין היובל וי"ל משום דכבר כתיב עיקר דין יובל זה לעיל מיניה ושבתם איש אל אחוזתו אבל האי קרא מפורש דכתיב לעיל מיניה מן השדה תאכלו את תבואתה וגו' דהיינו שיהיו כלם שוים באכילת שדה לבהמה שאוכלת מן השדה שהכל יהיה הפקר וכמ"ש לאכלה ולא לסחורה ולזה אמר אע"פ שאמרתי לך שכולם שוים בפירות שביעית לענין אכילה אל תאמר שבאותה שנה לא תשוב הקרקע גופה לבעלה הראשון ותהיה הפקר אלא דאף בשנה זו שתאכלו כולם תבואתה הקרקע היא בחזקת בעליה גם לענין מלאכה ותיקון קרקע המותרות בשביעית וביובל והשתא נסמכה שפיר וכי תמכרו וגו' לאיסור פירות שביעית שאמר מן השדה תאכלו וגו' כלו' ולא תעשו בהם סחורה אבל השמטת קרקע ועבדים כבר נאמר ושבתם איש וגו' ולא חזרו כאן אלא משום פירות שביעית כמ"ש כן נראה לפי הדרש דהכא וק"ל:

לא באת לידו עד שמוכר כו'. פרש"י והכי משמע לא באת לידו הרהור תשובה עד כו' עכ"ל והוא דחוק ועיקר חסר מן הספר ולולי פירושו נראה דהאי לישנא אמור בין ביש לו בין באין לו כמו והשיגה ידו ומטה ידו דהיינו ממון דבר הניתן מיד ליד וז"ש כאן לא באת לידו כלום ממכירת אחוזת אבותיו שעדיין אין לו עד שבא לעונש גדול מזה דהיינו שמוכר בית מושב עיר חומה ומקשה אמאי לא קאמר נמי הכא האי לישנא דלא הרגיש ואמר כיון ששנה הותרה כו' ובודאי לא ירגיש. ואמר לא באת לידו עד שמוכר את בתו כו' ואע"ג דבתו לא כתיב בהאי ענינא הא קמ"ל כו' וקשה מהיכא קמ"ל הכי כיון דלא כתיבה הכא בהך ענינא מי יימר דכאן מקומה ומסברא נמי דקאמר דבתו קדמה למכור מללות ברבית דברתיה מגרעה ונפקא והא מוספה ואזלא כפרש"י מה"ט נמי ה"ל להקדים נמי מכירה גופיה קודם רבית דמגרע פדיון ונפיק כדקתני מתני' דע"ע יוצא בגרעון ורבית מוסיף ואזיל ביה ונראה לומר דה"ק דאי הוה מקומה של מכירת בתו בתר פרשת רבית

ה"ל למכתב שם ולא בפרשת משפטים ומהא שמעינן דע"כ מוקדם מכירת בתו קודם פ' רבית ומטעמא דברתיה מגרעא כו' ומיהו במכירת עצמו לא תועיל הך סברא ולא ימכור עצמו קודם שילוה ברבית מדכתיב בתר פ' רבית והא דלא כתביה למכירת בתו קודם פ' רבית כיון דשם מקומה י"ל דלא חשיב אלא הנך שאדם עושה כן כסדר אבל במכירת בתו קודם שילוה ברבית אין כל אדם עושה כן וזה שדקדק לומר קמ"ל דנזבין איניש ברתיה כו' ולא ניזיף כו' ולא קאמר דמזבין איניש כו' ולא יזיף כו' דודאי כן יעשה האדם למכור בתו קודם שילוה ברבית אבל הוא אינו עושה כן אלא שמלוה ברבית מקודם שימכור בתו ודו"ק:

דף כט:

אפשר דאתרחש ניסא כו' ק"ק דהיאך דחה אביי אותו למקום סכנה על הספק דשמא יתרחש ניסא וגם אם יתרחש ניסא יהיו מנכין לו מזכיותיו כדאמר בעלמא וי"ל דודאי סמך אביי על חסידותו ושמתוך תפלתו לא יהיה ניזוק ויהרוג את המזיק ואין זה מקרי נס אלא שאמר דשמא קודם תפלה יתרחש ניסא וינכו לו מזכיותיו ומשום ספק זה אין למנוע הודאי שיהרוג אותו ולזה יתיישב דא"ל למחר אי לא איתרחש ניסא כו' שהיה מתרעם עליהם שלא תלה הדבר בתפלתו אלא בניסא והבאתם אותי לידי מדה זו שמנכין לי מזכיותי ודו"ק:

כתנינא דז' רישוותא כל כריעה דכרע נתר כו' ע"פ מ"ש פ"ק דב"ק שדרו של אדם לאחר ע' שנה נעשה נחש והוא דלא כרע במודים וכתבו התוס' שם משום דבכריעה אמרינן כי זקיף זקיף כי חויא ולזה אמר הכא כיון דכרע זה החסיד כדינו נתר ונפל אותו כח של הנחש וז' הרישין דתנינא הם הז' כוחות הטומאה שהביא הנחש הקדמוני לעולם:

חזי דלא חזית אפי עד דנסבת כו' דאמרינן אסור להסתכל פני רשע והיה מחשיבו בלא אשה כרשע כדאמר כל ימיו בהרהור עבירה וק"ל:

הקב"ה מצפה לאדם כו' כיון שהגיע לכ' שנין ולא נשא אומר תיפח עצמותיו כו' אמר שהקב"ה מצפה כו' כדאמרינן ביבמות כל שאינו מקיים פ"ו כאילו ממעט הדמות ואמר תיפח עצמותיו לפי שג' שותפין באדם ומאביו נבראו העצמות כדאמרינן במס' נדה וזה שאינו מקיים פ"ו וממעט הדמות מהעצמות במדה זו תיפח עצמותיו:

ואי הוה נסיבנא בי"ד ה"א כו' דקודם י"ד לאו בר עונשין וענין גירא בעין ע"ש שהעין תחלת סרסור דעבירה וק"ל:

דף ל.

חנוך לנער ע"פ דרכו ר"י ור"ן ח"א משיתסר כו' פרש"י שכל ימיו יהא מתנהג בו כו' ואיזהו נערותו כו' עכ"ל ולשון ע"פ לא משמע כן ונראה לפרש חנוך לנער ע"פ דרך טבע שלו דהיינו זמנו משיתסר עד כ"ב יש מי שראוי לקבל תוכחה מתחלת ט"ז ויש שזמנו מאוחר בכל השנים מט"ז עד כ"ב לפי שכלו וטבעו וכן למ"ד מי"ח כו' היינו יש מתחלת י"ח ויש שזמנו מאוחר בשנים שמי"ח עד כ"ד וכה"ג אמרינן גבי ספי ליה כי תורא כבן ו' וכבן ז' הא לבריא הא לחולה ודו"ק:

והודעתם לבניך וגו' כאילו למדו לבנו ולבן בנו עד סוף כו' דכיון שכ"א מלמד את בנו הרי ע"י אבי אביהם עד סוף כל הדורות הם יודעים בתורה כי ממנו בא הלימוד לכולם וכאילו הוא היה מלמד בעצמו כולם:

שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת וגו'. רש"י בחומש פירש לפי פשוטו יום אשר עמדת מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך והדרש דהכא ימאן זה אלא דקאי אדסמיך ליה והודעתם לבניך גו' שזאת ההודעה לבני בנים ה"ל כאילו הוא יום אשר עמדת וגו' ולכאורה דעם דור המדבר ידבר המקרא שהיו בהן הרבה שקבלוה מהר סיני ומאי כאילו קבלה כו' דמ"מ כיון דבערבות מואב בסוף מ' שנה נאמר כן ולכולם אמר כן שהיו בהן הרבה שלא עמדו על הר סיני ועי"ל דלא קאי כאילו קבלה מהר סיני על האב אלא על בן הבן שלא היה בהר סיני ודו"ק:

עד דמקרי ליה ומוספיה כו'. דמה שקרא עמו אתמול לא קרי ליה הודעה כיון שכבר ידעו ומ"מ קרא ליה נמי הא דאתמול שיהא חדוד בפיו כדדרשינן מושננתם מלשון שינון וחידוד כדלקמן ואהא מייתי דאמר רב ספרא כו' דדריש ושננתם בענין אחר מלשון שניות והיינו משום דכתיב ושננתם בב' נונין שישנה לימודו ב' פעמים דה"ל עם תחלת למודו ג' פעמים וקאמר אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם שהנו"ן מתחלף בל' באותיות דטלנ"ת וקאמר דישלש לימודו במקרא ומשנה ותלמוד ויש לדקדק דמשמע דחייב אדם גם ללמוד עם בנו מקרא משנה ותלמוד דהא ושננתם לבניך כתיב ולעיל מקשינן בפשיטות לשמואל מברייתא דקתני למדו מקרא אין מלמדו משנה ויש ליישב דהך ברייתא דלעיל לא איירי אלא בבן בנו כדמסיק כזבולן בן דן ולא כזבולן כו' אבל בבנו חייב ללמדו מקרא משנה ותלמוד כדמוכח הכא אבל הרא"ש לא כ"כ אלא דבבנו נמי אינו חייב ללמדו רק מקרא ודו"ק:

לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות כו' וכה"ג דרשו פ' חלק ובפ' אין דורשין איה סופר כל אותיות שבתורה דלפי פשוטו סופר ממש כמו עזרא הסופר

שפן הסופר אין זה במעלות התורה כ"כ כמ"ש סופרי המלך ועוד כי הוא מוכרע ממקומו דכתיב סופרים תרעתים שמעתים כו' דנדרש במעלות התורה כמ"ש בסוטה ובפ' חלק וכן סופר דכתיב גבי איה שוקל דנדרש איה שוקל הק"ו וק"ל:

שהיו אומרים וי"ו דגחון חציין של אותיות כו' דרש דרש חציין כו' והתגלח כו'. הכונה כלפי מה שאמרו כי התורה יש לה מ"ט פנים טהרה ומ"ט פנים טומאה וזה ע"פ חיבור אותיות לתיבות והתיבות לפסוקים אבל האותיות אינן מורים רק על שמותיו של הקב"ה שהוא הנסתר גמור של התורה ולפי שהסטרא דשמאלא וכח הטומאה הוא נחש הקדמוני וע"פ מ"ש הולך על גחו"ן זה נחש וע"כ הפסיק באותיות התורה בוי"ו דגחון לרמוז כפי אותיות התורה שהם כולן שמותיו של הקב"ה אין כאן מקום כלל לכח הטומאה דוי"ו דגחון מפסיקו:

ואמר כי דרש דרש הוא חציין של תיבות כו' כי התיבה בחיבור אותיות יש לה משמעות לצד הטהרה ולצד הטומאה ולזה רמז בתיבת דרש דרש דר"ל שהדרש והמכוון של התיבה שנים הם אחד לצד הטהרה וא' לצד הטומאה שהם ב' חלקי התורה ולפי פשוטו הוא כן כמ"ש דרש דרש ב' דרישות היו מפני מה נאכל זה וזה נשרף שהיה דרישה א' לצד הטהרה ודרישה שנית לצד הטומאה:

ואמר והתגלח הוא חציין של פסוקים דודאי הפסוק לפי חיבורו בתיבות אין לו רק משמעות אחת לפי פשוטו מ"מ הענין נוגע בשתים בטהרה ובטומאה כי האי קרא והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר גו' דמעשה זה אינו מעשה למצורע מוחלט אלא למוסגר שהוא ספק טהור וספק טמא וע"פ כוונה זו בעצמה אמר עי"ן דיער הוא חציין של אותיות דספרי תהלים לפי שהוא נתייסד בתפלות לבטל כחו של עשו שהוא כח הטומאה של נחש הקדמוני ע"כ בא החלוקה וההפסק באותיות חזיר מיער שהוא כחו של עשו כדאיתא במדרשות:

ואמר והוא רחום כו' הוא חציין של פסוקים לומר כי המכוון בחיבור האותיות לתיבות ולפסוקים שאנו מבקשים ומתפללים שירחם הקב"ה עלינו ולא ישחית ע"י האף והחמה שהם מכוחות של מלאכים משחיתים כדאמרינן בנדרים ודו"ק:

לתלתא פסוקי ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב וגו' ר"ל משום דבעבור ישמע העם לפי פשוטו אינו טעם אאנכי בא אליך בעב גו' וע"כ אמרו במערבא שהוא פסוק אחר ור"ל בעבור שישמע העם בדברי עמך יאמינו גם בך לעולם כענין שנאמר בים סוף ויאמינו בה' ובמשה וגו' ואח"כ ויגד משה את דברי גו' לא משמע להו לפי ענינו פסוק

אחד דלא מצינו בכל הענין דברי הש"י למשה ושוב דברי משה לישראל בפסוק אחד ודו"ק:

דף ל:

שנאמר אמור לחכמה אחותי גו'. פרש"י שתהא בקי כו' א"נ מסיפא דקרא ומודע גו' עכ"ל וכפי' ראשון מפורש בהדיא בגמרא בפ"ק דסנהדרין וע"ש בחידושינו:

קשרם על אצבעותיך גו'. כמה קראי מקמיה דהאי קרא בכה"ג כתיבי שם קשרם על גרגרותיך גו' קשרם על לבך גו' אבל מהאי קרא דמייתי משמע ליה דתהא רגיל ושגור בידך כ"כ שתוכל להבין בהם בלי דיבור גם ברמיזות יד ואצבע דהיינו קשרם על אצבעותיך וק"ל:

ואמר כחיצים ביד גבור כן בני הנעורים גו' דעיקר החידוד והשינון בימי נערות דלענין שינון מדמה בני הנעורים לחץ ומייתי דמצינו שינון גבי חץ חצי גבור שנונים חציך שנונים ואומר אשרי הגבר גו' משמע דלא בבני נעורים מדבר אלא עם רבם אשרי רבם שהוא גבור שלהם כי מלא את אשפתו שהוא (בה) כעין תיק החיצים מאותן תלמידים שהן שנונים כחיצים הללו ועי"ל אשפה ממש כי יש ב"ב המונעים את הנערים מללמוד בביתם שאומרים שהם ממלאים ביתם באשפה וע"כ אמר אשרי הגבר אשר מלא על ידיהם את ביתו באשפה ואינו מונע ביתו מהם וק"ל:

לא יבושו כי ידברו את אויבים גו'. מכי ידברו גו' משמע להו דלא במלחמת אויב ממש אמר אלא במלחמת אויב בתורה איירי דבתחלה נעשים אויבים ולבסוף נעשו אוהבים שנאמר את והב שהוא חסר א' וכמו והוא אהב ומצינו כה"ג חסר א' כמו שפרש"י בחומש גבי וימש חושך:

ואמר אל תקרי בסופה כו'. יש לעיין בזה דהא אמלחמה קאי כפרש"י ומצינו בה לשון נקבה ותכבד המלחמה ותוסף עוד מלחמה כמ"ש התוס' בר"פ ושפיר כתיב בסופה בלשון נקבה דהיינו בסוף המלחמה ונ"ל להגיה בגמרא אל תקרי בסופה אלא בסופן בנו"ן ור"ל כיון דאמלחמות דקרא קאי שהוא לשון רבים לא שייך בסופה שהוא לשון יחיד לנקבה אחת אלא בסופן בנו"ן שהוא לשון לנקבות רבות וק"ל:

ושמתם סם תם כו' דלשון שימה לא יפול אאת דברי כמ"ש פ"ק דסנהדרין גבי אשר תשים אלו כלי הדיינין ופרש"י שם דשייכא בהו שימה דבר המיטלטל כו' עכ"ל. ובדרך צחות נקט סם חיים במקום סם תם כי ההיפך מתם הוא מת שיהיה לו סם המות למכתו כמ"ש שהוא יצה"ר הוא מלאך המות והמשל אכול מה שהנאתך כו' יש לפרש בנמשל דכל זמן

שאתה עוסק בתורה שהיא הרטייה ע"ג מכתך שהוא יצה"ר אכול מה שהנאתך כו' ר"ל שתוכל ליהנות מתענוגי עוה"ז ואי אתה בא לידי עבירה כי התורה מגינה לו כרטייה זו שמגינה על המכה שלא תעלה נומי אבל כשאין אתם עוסקים בתורה שהוא העברת הרטייה מן המכה א"א שלא יבא לידי עבירה כענין ולא ע"ה חסיד שאינו יודע במה יכשל ויש לעיין שאמר כך אמר הקב"ה לישראל כו' אין אתם נמסרים בידו שנאמר הלא אם תיטיב שאת גו' וזה הכתוב לקין נאמר ויש ליישב דלכאורה הענין כפול שאמר אם תיטיב שאת כפרש"י שתתנשא על היצה"ר למשול בו ול"ל למכתב שוב ואתה תמשול בו וע"כ אמרו תחלת המקרא אם תיטיב גו' לגבי ישראל נאמר דלהם נתנה התורה שנקראת לקח טוב אבל לקין לא נתנה התורה ואע"פ כן קאמר לו כי הבחירה נתנה לו שנאמר ואתה תמשול בו:

קשה יצה"ר שאפילו יוצרו קראו רע כו'. דד"א שהפועל הדבר לא יגנה מלאכתו ואפי' הכי קאמר בו שיוצרו גינהו וקראו רע וכמ"ש אוי לו לעיסה כו' ועי"ל שאפילו יוצרו שבראו לטובת האדם כדי שיזכה על ידו אם ינצחהו כמ"ש כי טוב מאד זה יצה"ר מ"מ קראו רע ע"ש שמחשבתו של היצה"ר הוא להרע כמ"ש הוא השטן הוא היצה"ר הוא מלאך המות ודו"ק:

יצרו של אדם מתחדש כו' ויצרו של אדם מתגבר כו'. הכונה בזה דלגבי כח הנשמה שהוא שכל העיוני אמר שיצרו מתחדש עליו בכל יום להחטיאו בהרהור הלב מה שאין דרכו בכך במעי אמו כדאמרינן פרק המפלת ולכך מקרי דבר חדש ומייתי רק רע כל היום כדאמרינן דאין אדם ניצול מהרהור עבירה אבל לגבי כח הגופני שדרכו בכך אמר שמתגבר עליו להוסיף על חומר שלו ולזה אמר מבקש להמיתו דבגוף שייך מיתה ודבר הנלמד מענינו הוא דהאי קרא צופה רשע גו' בשטן איירי ולא ברשע אדם מדכתיב לעיל מיניה פי צדיק יהגה גו' תורת אלהיו בלבו גו' וע"ז אמר צופה רשע לצדיק להחטיאו ולהמיתו כמ"ש הוא השטן הוא היצה"ר הוא מלאך המות ואמר שהקב"ה עוזרו מלהחטיאו דאע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ הבא ליטהר מסייעין אותו:

אם פגע בך מנוול זה כו'. קראו כך ע"ש מבית הסורים יצא למלוך כמ"ש לפתח חטאת רובץ משעה שיוצא ממעי אמו ממקום סרחון וטינופת כפרש"י בקהלת:

ואמר משכהו לבהמ"ד למקום תורה שהוא התבלין ליצה"ר כדלעיל:

ואמר אם אבן הוא מצד הגוף והחומר הוא נמוח כחומר על ידי התורה:

ואם ברזל הוא להחטיאו מצד כח הנשמה הוא מתפוצץ ע"י התורה וזה שדימה התורה לאש מצד כח הנשמה שהברזל מתפוצץ על ידו כפירוש התוספות ודימה התורה למים מצד כח הגוף שהאבן נמוח ע"י וק"ל:

אם אשה ממש כשם שחייב להשיאו כך כו'. המקרא על עצמו ידבר אבל מהיקשא יליף דגם באביו הדין כן ותלה הדבר באשה דכיון דמשיאו ביותר צריך לאומנות להחיות גם את אשתו ולפי הדרש אם תורה היא תלה הדבר בתורה דגם אם הוא עוסק תמיד בתורה צריך לאומנות ולא יסמוך על הנס כדאמרינן כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה ובחסידים ראשונים נמי לא אמרו בברכות אלא שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי והיא מתברכת ודו"ק:

השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום כו'. נ"ל דה"ק דודאי אין שוין ממש דכבוד אב ואם מאכיל ומשקה כו' לא שייך במקום וכן במורא לא עומד במקומו ולא כו' כל זה לא שייך במקום אבל השוה אותן הכתוב בחד לישנא לומר לך דכן בדין להשוותן לפי ששלשתן שותפים בו וכדמסיק דהמכבדן כאילו כיבד גם את המקום וקאמר דמעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם דהיינו שם י"ה המחבר ומשתף שם איש ואשה כדאמרינן בסוטה וכאילו כבדני הבן כצ"ל וברוב נוסחות גרסינן וכבדוני בוי"ו וקאי גם לאב ואם שזכו לצאת מהם ולגדל בן כשר כזה ובהיפך קאמר לקמן בזמן שאדם מצער אביו ואמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם כו' היינו דהשם י"ה מסתלק מביניהם ולא רצה בשיתופם ונשאר אש ואש לפי שלא זכו לגדל בן כשר ודו"ק:

דף לא.

כל העובר עבירה בסתר כו'. דכיון דמתבייש מבני אדם לעבור בפרהסיא ועובר בסתר דומה לו כאילו אין שם השכינה שרואה בסתר והרי הוא דוחק בזה רגלי השכינה כאילו אין רגלי השכינה על הארץ והכתוב מעיד והארץ הדום רגלי ולזה נסמך מאמר ריב"ל אסור לאדם שיהלך ארבע אמות כו' שיעורו של אדם בכ"מ ארבע אמות וזה שהולך אותן ד' אמות בקומה זקופה ודומה לו כאילו הם שלו ממש ואין מקום לשכינה שם והכתוב אמר מלא כל הארץ גו' וק"ל:

א"ל הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך וכו'. יש לדקדק דא"כ שפיר הקדים אב לאם בקרא ול"ל טעמא דלעיל גלוי וידוע כו' שהבן מכבד את אמו יותר מאביו כו' וי"ל דעיקר הקושיא דלעיל למה שינה במורא להקדים אם לאב וק"ל:

א"ל מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה כו' פרש"י שבן אלמנה אתה ולא צריך אתה למעשה כו' עכ"ל. והוא דחוק כיון דהוא לא היה צריך לשאלות אלו לא הל"ל אבא ואימא אלא הל"ל אביו א"ל השקיני ואמו א"ל השקיני כו' ועוד קשה דא"כ בשאלה קמייתא ששאל לר"א דאבא אומר השקיני למה לא א"ל ר"א כך מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה וע"ק מה ראה ר"י בו שבן אלמנה הוא ואימא בן אלמן הוא ומתה אמו ובכה עליה עד שנשרו ריסי עיניו ונ"ל דבשאלה קמייתא ודאי דנמי ראה בריסי עיניו שהוא יתום אבל לא ידע אם בן אלמנה הוא או בן אלמן ושאל מלתא דהוה צריך לו כבר בהיות אביו ואמו שניהם קיימים ואולי אירע לו בחייהם כך ושאל אם שפיר עשה אבל כששאל בנתגרשה אמו מהו בצריך הדבר לאמו שאל ע"כ דאמו קיימת והוא בן אלמנה ולא שאל על עצמו שהרי כבר מת אביו אלא על אחין מן האם שנשאה אמו איש אחר והיה לה בנים ונתגרשה ממנו היאך יעשו וא"ל הטל להם מים בספל כו' ר"ל אחיך מן האם יעשה כן דכיון דא"א לו ליתן כוס לא' מהן שהוא כלי השתיה יתן להם מים רבים לפניהם בכלי הרחיצה שהוא הספל ויקעקע כו' ודו"ק:

כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא כו'. לכאורה שפיר קאמר אמרי פיך על ב' הדברות אנכי ולא יהיה לך דמפי הגבורה שמענום כדאמר בסוף מס' מכות ויש ליישב דה"ק דמשמע דלא הודו כששמעו מתחלה על מאמר א' שהוא אנכי עד ששמעו עוד מאמרות וע"כ דלא על לא יהיה לך נתכוין דאמאי הודו טפי כששמעו גם לא יהיה לך גו' משמעו רק אנכי אלא ע"כ נתכוין הכתוב כששמעו גם כבוד אב ואם וכדמסיק דכששמעו אנכי גם לא יהיה לך אמרו לכבוד עצמו כו' וכפרש"י ועוד שמעתי בזה דלפי הדרש יהיה אמרי מלשון סוף ומלשון אימרא של בגד שהוא סופו ודו"ק:

אלא מסוף דברך ניכר שראש כו'. יש לדקדק דהיכן הוזכר סוף דברך במקרא ונראה לומר דאסיפא דקרא קסמיך דכתיב ולעולם כל משפט צדקך לפי שמצות כבוד אב ואם מצוה שכלית נמוסית כדמייתי בסמוך מה עשה עובד כוכבים אחד כו' ובאתה אמו כו' ולכך הודו או"ה ע"י מצוה זו גם לראשונות וז"ש דע"י סוף דברך שהם לכל עולם משפט וצדק דהיינו כבוד אב ואם הודו לראש דברך שהם אנכי ולא יהיה לך וקרא מצות כבוד אב ואם סוף דברך כלפי מה שאמרו שבלוחות שתים היו בכל א' ה' דברות וה"ל כבוד אב ואם סוף ה' דברות מלוח הראשונה ומייתי בתר הכי תרתי עובדי דכן הוא דהעובדי כוכבים מקיימין כבוד אב ואם:

אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון כו' מבואר בחידושינו פ' אין מעמידין ע"ש:

דף לא:

ה' בני סמכי ה"ל לאבימי בחייו כו'. דקדק לומר דהוו בני סמכי ובודאי הוו ידעי לכבד אביהם ולרוץ במקומו לפתוח לאבי אביהם אבל הוא לא הניח אותם כדי שיקיים הוא בעצמו מצות כבוד אב ועי"ל בני סמכי שהיו סמוכים על שלחן אביהם אבימי והיה בידו לצוות עליהם שיעשו מלאכתו במקומו לפתוח לאבי אביהם ולא הניח אותם וק"ל:

אסתעייא מלתא ודרש אבימי מזמור לאסף כו'. לפי' התוס' ניחא משום דקיים אבימי מצות כבוד אב זכה להך דרשא שדרש שאמר אסף מזמור משום כבוד בית אבותיו הבלועים שיעלו עם השערים בב"י:

מאבוך לא תקבל כיון דבר תורה הוא כו'. ואפילו למ"ד לקמן דבין האב ובין הרב שמחל על כבודו הוא מחול היינו הכבוד שראוי התלמיד לעשות לרבו אבל אם הרב עושה כבוד לתלמידו כי הכא אינו מחול דמ"מ חלשה דעתיה וק"ל:

עדיין לא הגעת לחצי כבוד כלום זרקה כו'. כדאמרינן בעלמא ביותר צריך הכתוב להזהיר היכא דאיכא חסרון כיס ודו"ק:

אמר איקום מקמי שכינה כו'. ע"ד שאמרו לעיל בזמן שאדם מכבד כו' מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכמ"ש דה' משם י"ה שבאשה רומזת לשכינה ודו"ק:

עברתו מת אביו כו'. וכן אביי ובספר יוחסין אביי ר"ת אשר בך ירוחם יתום וק"ל:

נתרצית לצאת המקום כו' פרש"י סבור היה שדעתו לחזור למקומו כו' עכ"ל והוא דחוק דמשמע דהדר אתא לשאול לקראת אמו קאמר גם נדחק לפרש יחזירך לשלום עד מקומך ולולי פירושו נראה דלקראת אמו ולחזור לא"י קאמר ואפ"ה קא"ל ר' יוחנן איני יודע דאפשר דגם משום כבוד אם אסור לצאת מא"י לח"ל ומשום דמצות כבוד אם היה חביב עליה דרב אסי הדר אתי לפני ר"י להתיר לו ספיקו וא"ל ר"י נתרצית לצאת משום כבוד אם המקום יחזירך לכאן לא"י וק"ל:

אמר אי ידעי לא נפקי כו'. אע"ג דאמרינן בסמוך מכבדו בחייו ובמותו לקראת המת כי הכא אפשר שאין מקרי כבוד למת וק"ל:

מכאן ואילך יאמר זכרונו לברכה לחיי העולם הבא כו'. גם בחייו מצינו שי"ל זכרונו לברכה כמ"ש גבי ואברהם היו יהיה לגוי גדול ובמותו מוסיף לחיי עוה"ב וק"ל:

דף לב.

כבד ה' מהונך מה להלן בחסרון כיס כו'. אע"ג דאמרינן בעלמא דאין למדין ד"ת מדברי קבלה הכא אינו רק גילוי מילתא דלשון כבוד יפול בחסרון כיס וק"ל:

דף לב:

[**הדר** אמר רבא אין תורה דיליה דכתיב ובתורתו יהגה כו'. עי' פרש"י הכא וכבר כתבנו בזה בחידושינו פ"ק דע"ז ע"ש]:

הוה משקי בי הלולא כו' ולא קם מקמיה ואקפד כו'. במה שהיה משקה אותן הרי הודיעו שמחל על כבודו ואעפ"כ לפי סברת המקשה אקפד משום דאין כבודו מחול ולדברי המתרץ אקפד דמ"מ הידור בעו למיעבד דאל"כ מאי פריך דהא אי נמי דכבודו מחול אקפד עלייהו כיון דהם לא ידעו שמחל על כבודו ה"ל כנתכוין לאכול חזיר ועלה בידו טלה כמ"ש התוס' לעיל וכצ"ל לקמן בעובדא דתנאי אך יש לדקדק לפי סברת המקשה דהרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול היאך מחלו רבא ורב פפא על כבודן והשקו עליהן דהמוחל ודאי הוא ג"כ באיסור כדמוכח לקמן שהביאו ראיה מאברהם דהא מהמלאכים שקבלו מחילתו ליכא ראיה שהרי הם ידעו שמלאכים היו אלא מאברהם שנדמו לו כערביים ומחל על כבודו מייתי ראיה וכן מוכח מההיא דכתובות גבי אגריפס המלך שעבר מלפני הכלה כו' ודו"ק:

אברהם גדול הדור היה כו'. היינו נשיא דכתיב בי' נשיא אלהים אתה גו' וק"ל:

א"ל רבי צדוק עד מתי אתם מניחים כבוד המקום כו' אלא כו' אפילו למ"ד נשיא כו' מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול כו'. יש לדקדק דמהאי דינא דרבי צדוק נימא נמי דליהוי מחילת המלך מחילה מק"ו מכבוד המקום וי"ל דהקב"ה עלמא דיליה היא ומלכותא דיליה ומצי מחיל ליקריה כדאמרינן לעיל בנשיא ורב אבל מלך ב"ו מלכותא דארעא לא הוה אלא כעין מלכותא דשמיא ומשמיא מוקמי ליה ולאו דיליה הוא כדכתיב כי לה' המלוכה ואין המלך ב"ו יכול למחול כבוד מלכות שמים וכה"ג מצאתי שוב במרדכי פרק הנזקין בשם מהר"מ ע"ש. וא"ת לישני הכא באברהם דשאני הכא דמצות כבוד אורחים שאני כדאמרינן במציעא מה שעשה אברהם בעצמו והוא עומד עליהם עשה הקב"ה כו' דה"נ משני בפ' א"נ גבי אגריפס דעמד וקרא דמצוה שאני ועיין ליישב זה בתוס' פ"ב דכתובות ובפ' א"נ ודו"ק:

אין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש וגו'. עי' פרש"י ועי"ל כיון שנתנבאו כולם ע"כ חכמים היו דאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ומ"ד זה שקנה חכמה שנאמר ה' קנני וגו' ה' קרוים קנין כמו ששנינו באבות אבל כיון שסתם מהו הקנין נימא שהוא תחלת כל הקנינים שהוא חכמת התורה כמפורש בהאי קרא ה' קנני ראשית דרכו קדם גו' ודו"ק:

דף לג.

כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי כו'. ומה טעם במצוה זו בשעתה ולא אמרו לעמוד מפני העוסק במצוה אחרת כתב הרמב"ם בפירוש המשניות לפי שהפחות והסגנים וגזברין יוצאין לקראתן וכשנכנסים שוב היה קהל וכבוד צבור ולמאי דדחי וקאמר דשאני התם דא"כ אתה מכשילן לעתיד היינו נמי דוקא במצוה זו שבאים לשם בכבוד גדול כמפורש שם שלא יאמרו נבזים אנו בעיניהם כו' כפרש"י וק"ל:

[**כמה** הרפתקי דעדו עליהם כו'. עיי' פרש"י ובערוך תרגום הרפתקי זמנים וק"ל]:

דף לג:

מורא זו איני יודע מהו כשהוא אומר ויראת מאלהיך הרי מורא זו קימה כו'. והא דלא קאמר מורא זו מוראת שמים גופיה כדכתיב את ה' אלהיך תירא וגו' די"ל דא"כ הל"ל אשר איננו ירא מלפני ה' אלהים כי התם ולכך מקשה נמי מקרא דמוראת רבית כו' דכתיב כה"ג דלא כתיב ביה ה' ויש לדקדק אמאי לא פריך מקרא דאונאה דכתיב ביה נמי ויראת מאלהיך מקמי קרא דרבית ויש ליישב דהיינו משקלות שמאנה חבירו במשקל ונקט משקלות משום דמפורש ביה טפי ולא ירא אלהים כמ"ש התוספות וק"ל:

אבעיא להו רכוב כמהלך דמי כו'. והני עובדי דלעיל אביי מכי הוה חזי לאודניה דחמרא דרב יוסף כו' ואביי הוה רכיב חמרא כו' לבתר דמבעיא לן ופשט ליה הכי הני הוי וק"ל:

[ק"ו מפני לומדיה עומדין מפניה לכ"ש כו'. מה שיש לדקדק בזה מפורש בחידושינו פרק אלו הן הלוקין ע"ש]:

נשיא עובר עומד כו' ואינו יושב כו' שנאמר והביטו אחרי משה עד וגו'. אריאשא דקרא קסמיך דכתיב וקמו כל העם ונצבו וגו' וק"ל:

דף לו.

וכ"ת סכלי הוא דמקרי בני כו' לפי שיש בחוטאים מחולקים לג' הא' שחוטא ע"י שאין לו דעת והשני שלא היה לו מלמד אותו לטוב והג' היודע ומורד ברבונו וז"ש סכלי הוא דמקרי בני שאין זה אלא כשוגג בעלמא וקאמר בנים לא אמון בם שהיה להם ממי ללמוד ולא למדו וכ"ת דגם זה כיון שלא למד שאינו יודע שוגג מקרי וקאמר זרע מרעים בנים וגו' שידעו רבונם ומרדו בו כמ"ש בענין ידע שור קונהו וגו' כלומר שהוא דבר הידוע ישראל לא ידע וגו' שאני קונהו היינו ע"כ שעושה עצמו כאילו לא ידע וק"ל:

דף לז.

החוקים אלו מדרשות כו' הרמז שנאמר רחוק מרשעים ישועה כי חוקיך לא דרשו כי החוק שאין טעם מפורש בו בעי טפי דרישה מדרש חכמים:
והמשפטים אלו הדינין כן נאמר על הרוב בקרא מיהו מצינו בעולה כמשפט וכן בחוקת הפסח מצינו לשון משפט ואמר תשמרון זו משנה כי המשנה והלימוד הוא שמירת המצוה לעשותה כתקנה וק"ל:

דף לח.

ממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום ומחודש כו' ר"ל מיום ליום בימי חודש כמו במשה בז' בחודש נולד ובז' בחודש מת אבל אין לפרש מיום ליום בימי השבוע דא"כ תקשי לך דוד שמת בשבת כדאמרינן פ' ב"מ וודאי דגם בשבת נולד ולמה שאל שם הודיעני ה' קצי באיזה יום בשבוע שימות והודיעו לו בשבת ואפשר דדוד לא היה מחזיק עצמו לצדיק. ואת מספר ימיך וגו' ר"ל לפי דרכינו אמלא הימים במותו בימי אותו חודש שנולד בו ונראה הא דלא כתיב מספר שנותיך אמלא משום כיון דמיום ליום הוא הרי באותו יום מתחיל שנה אחרת כדמיון במשה שנולד בז' באדר כלו לו ק"ך שנה בו' אדר דבז' באדר מתחיל שנת קכ"א אבל אמר דהשנים מלאים מיום ליום באותו חודש וקרא דאת מספר ימיך אמלא רמז גם לזה דאמלא בלא אלף הראשונה שהיא לשימוש מספרו ע"א כי שנות האדם ע' שנה וע"א הם שנותיו של אדם במילואם שמת ביום שנולד שמתחיל בו ביום שנת ע"א דיום אחד בשנה חשוב שנה ודו"ק:

דף לט:

ה"ק כל העושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו כו' מפירוש הרמב"ם שהיה מחצה זכאי ומחצה חייב ועושה מצוה א' עד שיהיו זכיותיו מרובין מטיבין לו כו' וכיוצא בזה פירש הרע"ב אבל בסיפא לא פירשו כן אלא דה"ק כל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ואינו עושה מצוה אחת כדי שיהא מחצה זכאי ומחצה חייב אין מטיבין כו' ולכאורה מי הכריחם לפרש כן דאיכא לדיוקי מרישא לסיפא דמרישא איכא לדיוקא הא אם אינו עושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו עד שנשאר מחצה על מחצה אין מטיבין כו' ובסיפא איכא לדיוקא בהיפך זה הא אם עושה מצוה אחת עד שיהו מחצה על מחצה מטיבין לו כו' ולמה לא נפרש בסיפא כמו ברישא שהיה כבר מחצה על מחצה ואינו עושה מצוה אחת כדי שיהא רובו זכיות אין מטיבין לו כו' וכדיוקא דרישא ממש וכן מוכח

בגמרא דהכא בשאר מצות אין שקולה מכרעת ונראה ליישב ע"פ דברי התוס' דבשאר מצות נמי אמרינן במסכת ר"ה ורב חסד מטה כלפי חסד והיינו דהוי כבינוני דזוכה לעוה"ב מיהת דאפילו בפושעי ישראל בגופן אמרינן שם דנידונין בגיהנם ועולין והכא קתני באינו עושה מצוה א' דאינו נוחל הארץ דהיינו עוה"ב אלא ע"כ דאיירי הסיפא בעוונותיו מרובין מזכיותיו והשתא לא תקשי מדיוקא דרישא לסיפא ודו"ק היטב:

שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כו' הרי שא"ל אביו עלה לבירה כו' ולא תקשי לך מכל היעודים שבתורה דא"א לפרש רק בעוה"ז שאם תשמעו יבואו עליכם כל הברכות והטובות וישבו על אדמתם ובהיפך אם לא תשמעו יבואו כל הקללות ואבדתם מן הארץ די"ל לרבי יעקב דמודה דזכות הרבים ומעשיהם הטובים מביאים להם כל הברכות והטובות שנזכרו בתורה גם בעוה"ז וכן בהיפך בחטא הרבים אבל ר"י לא אמר כן אלא ביחיד שמרובה בזכיות אין שכרו רק לעוה"ב דבעוה"ז מריעין לו כדי לזכותו בעוה"ב וכן בהיפך במרובה עונות מטיבין לו בעוה"ז כדי לטורדו בעוה"ב וכענין זה אמרו אין בידינו לא מיסורי צדיקים ולא משלות רשעים ומה שיש לדקדק עוד בדברי ר' יעקב עיין בחידושינו סוף מס' חולין:

בחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה כו' דבנפל אח"כ ומת לא הוה קשיא ליה היכן טובתו כו' דאימא דהוה לו רוב עונות לגבי מצות אלו כדסבר תנא דמתניתין אבל בחזירתו דהיינו בעוסק עדיין במצוה זו כדלקמן דאין חילוק בין הליכתו ובין חזירתו גם אם היה לו רוב עונות לא היה לו ליפול ולמות דעסק המצוה תגין עליה אי הוה שכר מצוה בהאי עלמא דכה"ג אמרינן לקמן אי ס"ד כו' אמאי לא אגין מצות עליה כו' ואפי' למ"ד במס' סוטה מצוה בין בעידנא דעסיק בה כו' אגוני אגין מפורענות אצולי לא מצלא מהחטא מכל מקום מהרהור חטא אצולי בעידנא דעסיק בה כדאמר הכא וכצ"ל למאי דמסיק סולם רעוע הואי דקביע היזקא מ"מ אי ס"ד דשכר מצוה בהאי עלמא איכא ה"ל לאגוני עליה בעידנא דעסיק בה ודו"ק:

אלמלי דרשיה אחר להאי קרא כו' לא הוה חטא כו' ובפרק אין דורשין קאמר אחר קצץ בנטיעות היינו לבתר דחזא כה"ג או לישנא דגברא רבה כו' ומפרש בירושלמי דההוא גברא רבה הוא רבי יהודא הנחתום וע"ש בתוס' פרק אין דורשין:

ורמינהו ישב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה כו' יש לדקדק למאי דס"ד השתא תקשי ליה הא דאמרי' סור מרע א"ת אגרה בשינה ת"ל ועשה טוב וי"ל דההיא בבא מצוה לידו חייב לעשותה ואינו פטור בהא דאינו עובר עבירה אבל הכא איירי שאם לא בא לידו מצות עשה שזוכה מיהת בהא דאינו עובר עבירה כאילו עושה מצוה וק"ל:

דף מ.

דתנינא כל הבא דבר כו' גבורי כח עושי דברו לשמוע וגו' נראה דכל זה מלשון הברייתא ומייתי דכל כו' וניצל הימנו עושין לו נס ורישא דהאי קרא ברכו ה' מלאכיו גו' ומשמע ליה דבצדיקים איירי מדכתיב לעיל מיניה לשומרי בריתו ולזוכרי פקדיו לעשותם והם קרוים מלאכים כמ"ש כי מלאך ה' צבאות הוא ואמר שהם כמלאכים לכבוש את יצרם דהיינו גבורי כח כמ"ש איזו גבור הכובש את יצרו ואמר עושי דברו לשמוע גו' הקדים בקרא עשיה לשמיעה דלפי ענינו ה"ל למכתב בהיפך שומעים בקול דברו לעשות דברו אבל פי' הכתוב שהצדיקים הם עושי דברו של הקב"ה ע"י כוחם וכבישת יצרם ואז הש"י גוזר לשמוע לו בקול דברו כינוי דברו על הצדיק דהיינו לשמוע תפלתו ולעשות לו נס להצילו מהמזיקים כדלעיל בר"ח בר פפא ולהצילו משאר כל דבר צרה כעובדא דרבי צדוק ורב כהנא ולפי זה יש לפרש בקרא ברכו ה' מלאכיו גו' מלאכים ממש דהיינו ששומעין בקולו ובאים לעשות לו נס ולהצילו כעובדא דר"ח בר פפא ורב כהנא ודו"ק:

[**תנן** אלו דברים שאדם כו' אלו הן כיבוד אב ואם כו' בסדר המשנה במס' פאה לא חשיב להו הכי ובר"פ מפנין יבואר שם בחידושינו]:

בג"ח כתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד כו' ביבמות פרק ב"ש פרש"י חיים בעוה"ב וכבוד בעוה"ז עכ"ל ולולי פירושו נראה להקדים העוה"ז והיינו חיים בעוה"ז וכבוד בעוה"ב כדאמרי' שהצדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהם וכן גבי תורה כי היא חייך בעוה"ז ואורך ימיך לעוה"ב:

בשילוח הקן נמי כתיב למען ייטב לך גו'. יש לדקדק הך מתני' דפאה ע"כ כרבי יעקב לא אתי דלדידיה אפי' בכבוד אב ואם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ממעשה דחזא כדאמר רבא גופיה לעיל אלא כרבנן דמתני' דהכא דאיכא שכר מצוה בהאי עלמא וא"כ מאי קשיא ליה ליתני נמי שילוח הקן הא אמרי' לעיל דהנך דקתני היינו לענין דשקולה מכרעת משא"כ בכל שאר מצות דבעינן רוב זכיות כדקתני במתני' וי"ל דהכי פריך כיון דלא פרט הני דהתם אלא משום דשקולה מכרעת ומכפל הלשון דכתיב בהו א"כ בשילוח הקן נמי דכתיב בכה"ג כפל לשון למען ייטב לך והארכת גו' ניתני ליה נמי ביה דשקולה מכרעת ומשני כיון דאין לשילוח הקן פירי אלא קרן לחוד לא תני ליה דלא נימא דשקולה מכרעת אלא היכא דאיכא פירי דהיינו טוב לשמים ולבריות כדמסיק משא"כ בשילוח הקן דלא הוי רק טוב לשמים אין לו פירי והכפל דכתיב ביה בשילוח הקן היינו שיהיה לו מן הקרן שכר טוב בעוה"ז וגם אריכות ימים לעוה"ב ולכך שינה הלשון דבכבוד אב כתיב למען יאריכון ימיך ואח"כ למען ייטב לך והכא כתיב למען

ייטב לך ואח"כ והארכת ימים דלשון טוב נאמר על הקרן ובהנהו שאוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כתיב למען ייטב בסוף ובכל שאר מצות דאוכל גם מקרן בעוה"ז כתיב למען ייטב ברישא ועד"ז מייתי האי קרא אמרו צדיק כי טוב גו' דהיינו שהקרן קיימת לו לעוה"ב שכולו טוב כי בעוה"ז לא יצטרך לכך כי יאכל בעוה"ז הפירי וזהו צדיק טוב דקאמר היינו זהו צדיק שהטוב שהוא הקרן כולו קיים לו לעוה"ב מצורף לזה ע"פ מ"ש בחגיגה ברא צדיקים ברא רשעים ברא גן עדן ברא גיהנם כ"א יש לו ב' חלקים אחד בג"ע ואחד בגיהנם זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע שנאמר בארצם משנה ירשון נתחייב הרשע נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם שנאמר משנה שברון שברם והשתא צדיק וטוב לשמים ולבריות הקרן קיימת לעוה"ב ויורש גם חלק חבירו הרשע בג"ע וע"כ אמרו צדיק כי טוב שיש לו חלק טוב וכפול לעוה"ב ובהיפך הרע לשמים ולבריות נקרא רשע רע כי חלקו הוא כפול ברע שיורש גם חלק הצדיק בגיהנם ועד"ז יש לפרש קרא וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה וגו' ע"י שנגדע ונכרת קרן וחלק של הרשע בגן עדן תרוממנה קרן של צדיק בגן עדן שיהיה חלקו כפול שם:

ואלא מה אני מקיים ויאכלו מפרי וגו' עבירה שעושה פירות כו' אבל קרא דאמר צדיק כי טוב וגו' ליכא לאוקמי במצוה שעושה פירות דהאי קרא דומיא דאידך דכתיב לגביה אוי לרשע רע כי גמול וגו' דאיירי בעבירה שאינה עושה פירות והיינו משום דהטובה מרובה בכ"מ ממדת פורענות וכה"ג אמרי' נמי בסמוך לענין צירוף מחשבה וק"ל:

אפילו חשב לעשות מצוה ונאנס כו' קאמר אפילו לגבי לא עשאה אבל נאנס דוקא נקט דאם לא עשאה בלא אונס הרי עבר אמצות עשה ואין להקשות דאם כן מאי מייתי במחשבה רעה דומיא דהכי דאין הקב"ה מצרפה למעשה ואימא דההוא קרא לא איירי אלא שלא עשה העבירה בלא נאנס אבל אם לא עשאה ע"י אונס ואם לא נאנס היה עשאה הקב"ה מצרפה נמי למעשה כמו במחשבה טובה וי"ל ע"פ מ"ש בפ' גט פשוט בג' דברים אין אדם ניצול בכל יום מהרהור עבירה ועיון תפלה ואבק לשון הרע והשתא האי קרא און אם ראיתי בלבי גו' לא אצטריך לאשמועינן בשלא עשאה בלא נאנס דהא מלתא דפשיטא היא כיון דא"א בלא הרהור ולא אצטריך לאשמועינן אלא בשלא עשאה ע"י אונס ואם לא נאנס היה עשאה ואפ"ה אשמועינן דאין הקב"ה מצרפה למעשה וע"פ דרכנו נתכוין בקרא דבתר הכי אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי ר"ל ולא עוד גם תפלתי הקשיב אע"פ שאין אדם ניצול מהרהור עבירה בתפלה כמו שפירשו התוס' שם עיון תפלה היינו הרהור רע בתפלה וסיים ברוך ה' אשר לא הסיר תפלתי בשביל הרהור עבירה וזה ודאי חסדו ששומע תפלתי בכה"ג וק"ל:

מחשבה שעושה מעשה כו' ושאין עושה מעשה כו' מפרש"י נראה דגרסי' מחשבה שעושה פירות כו' ושאין עושה פירות כו' והענין א' דהמעשה ודאי הוא פרי המחשבה והלב ודפריך מתפוש ישראל בלבם משמע ליה מחשבת הלב לחוד בלא המעשה דלא הוזכר שם פרי הלב והמחשבה ועד"ז יש לפרש קרא שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך גו' גם שכמה עונשים אמורים בעובד עבודת כוכבים. יתברך זה בלבבו כשיחשוב מחשבת עבודת כוכבי' שלום יהיה לי מעונשים הנאמרים כי בשרירות לבי אלך ואיני נענש על המחשבה ועל זה אמר שאינו כן דודאי נענש הוא למען ספות הרוה את הצמאה שהקב"ה מוסיף ומצרף עונש הרוה שהוא המחשבה לחוד כאילו היה רוה כיון שלא בא לידי מעשה את הצמאה דהיינו לעובד עבודת כוכבים שהיה צמא ומתאוה לכך וק"ל:

כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה כו' בפ' יוה"כ מסמיך ליה אקרא ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו ע"ש:

ויעשה כמו שלבו חפץ בתוס' פר"ח ח"ו שהותר לו לעבור כו' יגיעת דרכים והאכסנאות ולבישת שחורים כו' עכ"ל ובתוס' פרק אין דורשין דחו פירושו דלא משמע כן משמעתי' שם ובמ"ק אלא לגמרי משמע דמוטב לו לאדם שיעשה חפצו בסתר כו' עכ"ל ונראה לקיים פירושו דודאי לפירושו נמי קאמר דאם לא מצי כייף יצריה דמוטב לו לאדם שיעשה בסתר אבל הא דלבישת שחורים ויכסה שחורים ע"כ אינו אלא משום דלכוף יצרו בדבר המשברו ולא יחטא כלל וכן נראה מפרש"י מיהו מה שפירש דיגיעת דרכים ואכסנאות משברים יצה"ר לא אצטריך לפרש דיעשה משום שבירת רוח אלא דאם לא מצי משברו בלבישת וכיסוי שחורים צריך לילך למקום שאין מכירין אותו כדי שיעבור בסתר ולא בפרהסיא ודו"ק:

והתנן כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם כמ"ש כל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו שנאמר כו' נמצא כל שלא חס על כבוד הבורא לחנם הוא נברא ללא תכלית ודו"ק:

רבה אמר זה המסתכל בקשת כו' מפורש פ' אין דורשין ע"ש:

אין מקיפין כו' שאין עושין לו כחנוני כו' פרש"י המקיף לאדם פעמים רבות וגובה כל הקפותיו יחד כו' אלא נפרעים מיד עכ"ל וקשה לפירושו דטבא ליה עבדי למחלל השם כדאמרינן פ"ק דע"ז אפסוק רק אתכם ידעתי גו' על כן אפקוד עליכם עונותיכם משל כו' מאוהבו נפרע ממנו מעט מעט ומשונאו נפרע ממנו בבת אחת ובערוך פירש בע"א אין ממתין לו עד שיעשה זכות כנגד אותה העבירה כדי לדחותה כמו הנוטל מן החנוני היום ומחר פורע עכ"ל ותו לק"מ. ודע שמה שאמר הכא. אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם

חלילה לומר בדרכי ה' שיהיה שוה עונש שוגג כמזיד אלא דהשוגג ודאי קצת חוטא הוא וצריך כפרה ועונש אבל אין לו עונש גדול כמזיד ולא קאמר אחד שוגג ואחד מזיד כו' אלא דבחילול השם אין מקיפין עונשו של שוגג כמו שאין מקיפין עונשו של מזיד וכך הם דברי הרמב"ם בפ"ד דאבות לענין דנפרעין ממנו בגלוי:

בתוס' אין מקיפין כו' פי' רבינו חננאל משנה כו' אבל לשון מקיפין קשה כו' עכ"ל ונראה ליישב דבגלוי ממש ודאי דלא קאמר אלא דר"ל שהוא גלוי לכל שעונש שיבא על אותו מחלל השם הוא בשביל עון זה והיינו כי נפרעין ממנו מיד אחר שחילל השם יתלו העונש בו אבל אם יקיפו לו גם אם יבא לו עונש לאחר זמן לא יתלו אותו בעונש חילול השם וטעם הענין כי הוא מדה כנגד מדה כי הוא חילל ש"ש בפרהסיא יבא לו העונש נמי בגלוי ובפרהסיא ועוד נראה בזה דלמ"ד נמי שאם היתה שקולה מכרעת הוא דחוק לפרש לשון מקיפין מלשון עיוני כו' כפרש"י אלא דפירושו נמי מלשון הקפה והמתנה אלא דמר זוטרא קאמר אין מקיפין כחנוני שיעשה זכות כנגד אותה העבירה כו' כפירוש הערוך שכתבנו לעיל ומר בריה דרבינא קאמר דלענין זה קאמר דאין מקיפין שאם היתה שקולה מכרעת ואין מקיפין וממתינין לו עד שיעשה עוד עבירה להכריע לחובה דבשקולה נמי בחילול השם הוי כאילו יש הכרע לחובה כאילו הוי רוב עונות ונפרעין ממנו מיד ודו"ק:

דף מ:

כאילו חציו כו' עשה מצוה אחת אשריו כו' בחציו חייב וחציו זכאי נמי אמרינן ורב חסד מטה כלפי חסד היינו דהוי בינוני אבל צדיק גמור לא הוי עד שיהיו רוב זכיות כמ"ש התוס' לעיל וכן לכף חובה שיהיה רשע גמור לא הוי עד שיהיו רוב עונות ודו"ק:

ראבר"ש אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו כו' משום דלת"ק דאיירי ביחיד דריש ליה חוטא אחד מלשון חטא אחד וקאמר ראבר"ש דחוטא ממש קאמר יחיד שחטא דברבים איירי וחוטא אחד מכריע אותן לחובה דהעולם נידון אחר רובו ודקאמר נמי והיחיד נידון אחר רובו לזכות משום דאילו היה לאותו יחיד עצמו רוב עונות גם אם היה העולם מחצה על מחצה לא היה יכול הוא להכריע במצוה אחת שעשה את כל העולם לזכות כיון דהוא גופיה יש לו רוב עונות והוא אינו זוכה במצוה זו איך יזכו הרבים על ידו וע"ד קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים ודו"ק:

אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד כו' אפילו למאי דס"ד השתא דלא מיירי בתוהא על הראשונות מ"מ כיון שמרד באחרונה כדכתיב צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו דהיינו מרד כדאמרינן פ"ב דיומא פשעים אלו המרדים מ"ה לא תצילנו צדקתו של כל

ימיו ופריך מ"מ אמאי נימא דמרד אחד שבאחרונות יאבד לו כל צדקתו שכבר עשה ולא יהא אלא כמחצה על מחצה והוי כבינוני ולמה איבד כל צדקתו בשביל מרד אחד ומשני דמסתמא כיון דמרד באחרונה ויודע את רבונו הרי הוא תוהא על הראשונות ואבד כל צדקתו של כל ימיו ומפרש"י נראה דלא מקשה ומשני ליה אלא בצדיק שמרד פ"א באחרונה למה יאבד צדקתו של כל ימיו אבל מן הרשע ל"ק ליה מידי שאמר בו לא יכשל ביום שובו מרשעו דמפורש ביה בהדיא דאיירי ששב מרשעו של כל ימיו ונתכפר לו כבר ולכך אין מזכירין לו רשעו כלל וק"ל:

כל שיש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ כו' פירש הרמב"ם דרך ארץ שמשאו ומתנו בנחת עם הבריות עכ"ל וה"ה לשאר מדות טובות אלא דנקט הך מדמייתי עליה דמתניתין הך דדרש בר קפרא רגזן לא כו' ולאדם טוב כו' כדלקמן ומיהו לא סגי ליה בדרך ארץ לחוד בלא מקרא ומשנה כדאמרינן ולא ע"ה חסיד וק"ל:

למה צדיקים נמשלים בעוה"ז כו'. עי' פרש"י ומתוך הענין דכל זה המשל לא שייך אהך מתני' דהכא אלא אסוגיא דמתני' לעיל דמחלק בין רוב זכיות ובין רוב עונות ומדמה את האדם לאילן כמו שכתוב כי האדם עץ השדה הוא דכמו שהאילן עושה פירות בענפיו כן האדם עושה פירות ומעשים באבריו ודימה את הצדיק ברוב זכיות שלו ומיעוט עונות לאילן שכולו כו' דהיינו שכל ענפיו שעושין פירות עומדים במקום טהרה ונופו אחד שעושה פירות נוטה למקום טומאה שמאהיל על הטומאה נקצץ אותו נוף א' הרי כולו במקום טהרה כן הוא בצדיק שרובו זכיות מקום טהרה ונופו א' שנוטה למקום טומאה דהיינו עון יחידי שבו נקצץ אותו נוף ועון בעוה"ז ע"י יסורין הרי כולו טהרה בעוה"ב וכן כל הדברים בהיפך לגבי הרשעים מסיים בהו כדי להורידן למדריגה כו' משום דיש רשעים דנידונין בגיהנם ואח"כ מצפצפין ועולין כדאמרינן פ"ק דר"ה קאמר הכא שאלו רשעים שכבר קבלו שכרן משלם על מיעוט זכיות שלהן בעוה"ז אין עולין בעוה"ב מן הגיהנם ויורדין למדרגה כו' ומייתי קרא בצדיק ראשיתך מצער וגו' ר"ל בעוה"ז תקבל עונשך על המצער ומיעוט עון ואחריתך תקבל שכר על סגי ורוב זכיות שלך או שיהיה מצער מלשון צער ויסורין לפי הדרש וברשע קאמר יש דרך ישר וגו' דהיינו דרך יחידי ומעשה ישר שהיה בו יקבל שכרו בעוה"ז אבל באחרית יקבל עונשו על דרכי מות לשון רבים דהיינו על רוב עונות שבו ודו"ק:

וכבר היה ר' טרפון כו' נשאלה שאלה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה כו'. מהאי לישנא וכבר כו' משמע דקאי אדלעיל מיניה לא ידענא מה שייך הך מלתא אסוגיא דלעיל ולפי מה שכתבנו דהך סוגיא דלעיל לא שייכא אהך מתני' דהכא אלא אסוגיא דמתניתין דלעיל

ניחא דהאי דאמר וכבר קאי אמתני' דהכא דשנינו בה כל שישנו במקרא במשנה דהיינו שני חלקים למודה של תורה ובדרך ארץ הוא מעשה המדות הטובות בקיום שלשתן לא במהרה ינתק ולא ידענא איזה מהן עיקר כדמשמע בקרא דמייתי דאחד מהן עיקר וגדול ביניהם מדלא כתיב וחוטין שלשה לא במהרה ינתקו אלא וחוט אחד שהוא משולש ע"י שנים שעמו לא במהרה ינתק החוט העיקר מהם וע"ז אמר כי כבר נסתפקו בזה ר' טרפון והזקנים איזה מהן עיקר והגדול ביניהם ומה שיש לדקדק עוד בזה עיין בחידושי הלכות הכא ובסוף פ"ק דב"ק וק"ל:

גדול תלמוד שקדם לחלה מ' שנה כו' וה"ה דהמ"ל שקדם לג' מצות שנצטוו בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה כדאמרינן פרק כ"ג אלא דלא חשיב הכא אלא מצות התלויות בארץ ולא נקט ערלה וכלאים אף על פי שהם תלוים בארץ נוהגין גם בחו"ל כדתנן פ"ק ועי"ל דלא חשיב הכא אלא הנהו ודאי שנתקיימו בזמנו דקאמר בכ"א משא"כ הנהו ג' שלא נתקיימו בכניסתן לארץ כמצותן וק"ל:

[**אין** תחלת דינו כו' שנאמר פוטר מים כו' מבואר בחידושינו פ"ק דסנהדרין ע"ש]:

שכרו קודם למעשה שנאמר ויתן להם ארצות גוים גו' בעבור ישמרו חוקיו וגו' בפרש"י לעיל מפורש חקיו נמי הוא מדרש חכמים שאינו מפורש ולקמן פרק האיש מקדש אמרינן משנה זו מדרש ולכאורה יש לדקדק דבההוא קרא נמי החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות נמי מפורש הלימוד קודם לעשייה כדאמרינן לעיל דבהאי גוונא איכא כמה קראי דכתיב בהו הלימוד ואחר כך העשייה ושכרן לגבייהו ויש לומר דודאי הא דקאמר שכר של תלמוד קודם למעשה על כרחך דיש בלימוד שכר ובמעשה יש שכר אחר וזה אינו מפורש בתורה רק בהאי קרא שהזכיר ויתן להם ארצות גוים הוא גוף הקרקע של ארץ כנען נתן להם במתנה כמו שאמרו הוא בראה ונתנה למי שרוצה ואמר ועמל לאמים ירשו דהיינו מה שהכנענים הוסיפו על הקרקע כמו שנאמר ובתים וגו' ובורות וגו' לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת וגו' והוא שכר שני וע"כ נאמר בלשון ירושה שהכנענים תקנו אותן ואמר על שכר הראשון נתינת א"י הוא היה בעבור ישמרו חקיו שהוא המשנה ושכר השני שעשו שהכנענים היה בעבור שתורותיו שהם המצות ינצורו ויקיימו אותן הרי שכר המשנה שהוא גוף א"י קודם לשכר המעשה שהוא מה שעשו בו הכנענים ודו"ק:

האוכל בשוק ה"ז דומה לכלב כו' שדומה לכלב שאין מזונו מצוי בבית ואוכל גם בשוק אם נמצא לו שם וק"ל:

דף מא.

רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו כו' מסיים הפרק בדרש דבר קפרא שהוא מעין המתני' דאיירי בחוט השלישי דרך ארץ דהיינו בעיקר המדות שיהא אדם נוח לבריות כפי' הרמב"ם וזה הרגזן הוא היפך מזה מדה הפחותה שהפליגו בה בפרק ד' נדרים כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו ותחתונית שולטת בו כו' והוא בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו שנאמר ובעל חימה רב פשע וז"ש כאן גם שלא עלתה בידו לרבות עונות מזכיות מתוך רגזנותו מ"מ ידוע שהוא כבר רוב עונות אלא שעלה בידו רגזנותו שמביא לו חולי התחתוניות ומיני גיהנם ואמר אבל לאדם טוב דהיינו שיש בו מדה זו שהוא נוח לבריות וה"ז במדה זו ג"ח ומביא שלום לבריות וע"כ מטעימים לו בעוה"ז מפרי מעשיו הטובים אלו והקרן קיימת לעוה"ב כדתנן במתני' דפאה דמייתי לעיל:

וכל שאינו במקרא כו' ולא בד"א דור הנאה ממנו כו' איך שיהיה נדור שלא תהנה אתה ממנו ושלא יהיה הוא נהנה ממך כדי שלא תהא אתה מצוי עמו בישיבת לצים שנאמר ובמושב לצים וגו' עיין פרש"י ונראה ע"פ הגמרא דפרק אע"פ דיושב ובטל בעי שחוק ולצנות כדי שלא יבא לידי שעמום דאמרינן שם א"ב דמיטללא בגורייתא קטנייתי ונדרשיר וע"ש פרש"י והם מושב לצים כעניינים דאמרינן פ"ק דע"ז ודו"ק:

סליק פרק האשה נקנית

דף מג.

[**מה** חרב בני עמון וכו' מ"ט מורד במלכות הוה וכו' מפורש פרק במה בהמה]:

דף מט.

המתרגם פסוק כצורתו כו' והמוסיף עליו ה"ז מחרף כו' עיין פרש"י והוא דחוק שאינו מענין א' גם במוסיף מאי מחרף ומגדף איכא ויש לפרש מתרגם פסוק כצורתו היינו ויראו את אלהי ישראל שת"א יקר אלהי ישראל והמתרגם כצורתו ה"ז בדאי שהרי נאמר כי לא יראני האדם וגו' וכן בהיפך וידבר ה' אל משה וגו' המתרגם ומלל יקרא דה' ית משה ה"ז מחרף ומגדף ודו"ק:

דף מט:

[**כל** ששואלין אותו דבר הלכה בכ"מ כו' מבואר במסכת שבת]:

עשרה קבין חכמה ירדו לעולם כו' בכל הני קאמר ירדו ר"ל ירדו מן השמים לפי הגזירה כדאמרינן במס' נדה בחכם וגבור ועשיר שמלאך הממונה על כך מעמיד הטפה לפני הקב"ה וגוזר זו תהא חכם וזו גבור וזו עשיר מיהו אותה הגזירה מוכנת יותר בארץ הזאת מבאחרת לפי מלאך ומזל אותה מדינה בכל ארץ וארץ לפי הענינים שזכר ומ"ה לא קאמר נמי עשרה קבין צדקות ירדו לעולם ובהיפך י' קבין רשעות כו' משום דהוה דבר שאינו נגזר מן השמים כדקאמר התם אבל צדיק ורשע לא קאמר דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וק"ל:

[**וגסות** לבבל לא נחית והכתיב ואשא עיני וגו'. כל דברי המאמר מבואר פרק זה בורר ע"ש]:

דף נב:

מאיר שכב יהודה כעס וכו'. דמתוך כעס בא לידי טעות לומר שאין קידושין בעזרה וא"כ תורה מה וכו':

דף נז.

דריש כל אתין שבתורה וכו'. שזהו ודאי כבוד התורה שאין בה שום אות שלא לצורך ולזה קאמר כשם שקבלתי שכר על הדרישה מפני כבוד התורה כן אקבל שכר על הפרישה שזו כבוד שמים הוא שאין להשוות לו שום דבר לרבות ורע"ק לא היה חש בזה מלרבות ת"ח שגם זה בכלל כבוד שמים ותורתו שהם לומדים אותה וק"ל:

דף נט.

לא מר נחית וכו' ומתקריא ארעא דרבנן כו'. צ"ל דאח"כ הפקיר אותה רבי אבא דאל"כ לא הוו מצו רבנן ליהנות ממנה דמתנה אינה לשון הפקר ולא ניתנה במתנה אלא לרב גידל ומכאן דכל קנסות והפקר שב"ד עושין גם בזמן הזה הוא לת"ח ולא לעניי עם הארץ ודו"ק:

דף סו.

מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית כו' אבותינו היו אוכלים מלוחים כו'. הקושיות במאמר הזה שא"ל רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה כו' וכי עד אותו יום לא ראו שעשה עבודה ומחזיק עצמו בכהן כשר ולמה לא מיחו בו ומה ענין לבם של פרושים עליך כו' הוא מבואר ע"פ מה ששנינו ג' כתרים הן כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה

וכתר שם טוב עולה על גביהן יראה כמשמעו כתרים למלכי בית דוד היה כתר מלכות כמ"ש בע"ז (ד' מד) זאת היתה לי כי וגו' שהיה הכתר הולמתו וכתר כהונה הוא הציץ שהיה לכה"ג על ראשו שהיה עשייתו ככתר וכתר תורה הן התפילין שבראש כל אדם כמ"ש כתר תורה מונח בקרן זוית וכו' ולכך נקרא טטפת ע"ש כלילא כמו לא תצא אשה בטטפת כמ"ש התוס' פרק הקומץ ומסיים כתר שם טוב עולה על גביהן כמשמעו שעל הציץ היה כתוב קודש לה' ועל התפילין שם שדי ועל כתר מלכות נאמר וישב שלמה על כסא ה' שכתרו נקרא ע"ש והוא ענין המאמר כשהצליח ינאי במלחמה קרא לחכמי ישראל ועשה סעודה ע"פ חכמי ישראל ופרושים והעלו מלוחים על שלחנות של זהב שיזכור האדם בימי עושרו ומעלתו את ימי עניו ושפלותו כמ"ש זכור עניי ומרודי וגו' ואלעזר זה היה מכת הצדוקים שלא רצו לקבל מרבם להשתמש שלא לקבל פרס אבל השיא את המלך ואמר כי לבם וכונתם בזה עליך למעט בכבוד הסעודה של שמחה שאין אתה ראוי לכל הכבוד הזה לכהונה ולמלוכה וז"ש הקם להם בציץ וכו' ע"פ מ"ש מקום יש בראש להניח ב' תפילין וכו' ונלמד מכה"ג שהניח ציץ ותפילין ונמצא שא"א לו להניח אלו ג' כתרים בראש שהרי אין מקום בראש כ"א להניח שנים מהם דהיינו דא"א להיות מלך וכ"ג דא"כ נדחו התפילין שהוא כתר תורה והמלך וכה"ג צריכים לאותו כתר תורה דכתיב בי מלכים ימלוכו והשתא בא המין הזה להטעות למלך וא"ל בזה תבחן שכוונתם לפחות מכבודך שכבר היה לו בראשו כתר מלכות הקים להם בציץ כו' תתן גם כתר כהונה על ראשך ותראה מה יעשו ועשה כן ואמר יהודה וכו' רב לך כתר מלכות שכבר היה בראשך הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן שאל"כ תפרוק מעליך כתר תורה שהם התפילין דא"א שיהיו ג' כתרים בראשך ביחד ואמר שהיו אומרים וכו' בלשון רבים דהיינו שכת הצדוקים היו אומרים כי כוונתו של יהודה לזלזל במלך שאינו ראוי לכהונה משום דאמו נשבית וכו' וז"ש ואתה מלך וכה"ג כך הוא דינך לזלזל בכבודך ואמר רומסם ותורה מה תהא עליה הרי כרוכה ומונחת וכו' בזה ג"כ הטעה את המלך דודאי אתה צריך ג"כ לכתר תורה ותניחה לאחרים ואמר רב נחמן מיד נזרקה בו מינות דגם לפי מה שהטעה אותו תינח תורה שבכתב תורה שבע"פ מה תהא עליה שגם אחרים לא ידעו בה ומסיים בה עד שבא שמעון בן שטח והחזיר התורה ליושנה דהיינו שלא תדחה התורה מפני ב' הכתרים האחרים שגם המלך צריך לה וכמ"ש לעיל והשתא ניחא דבמה שדחה התפילין שהוא כתר תורה מפני ב' כתרים אחרים מיחו בו אבל במה שעבד עבודה לא מיחו בו גם לפי מה שהיו אומרים שאמו נשבית וכו' כיון דעבודתו כשירה בדיעבד כדאמר לקמן ודו"ק:

דף סו:

ברך ה' חילו וכו' חולין שבו תרצה דלפי פשוטו לשון תרצה אינו נופל בו והוא יתור לשון דסגי ליה למימר ברך ה' חילו ופועל ידיו וע"כ דרשו חילו מלשון חולין כמו ולא יחל דברו שהוא מלשון חללין ואע"פ שהוא חלל ולכתחלה נעשה חלל מלעבוד מ"מ תרצה בפועל ידיו דהיינו עבודה בדיעבד והאי לישנא נופל על הדיעבד גבי עבודה כדאמר פרק כיצד צולין נטמא הבשר וכו' מודה רבי יהושע שאם זרק הורצה והציץ מרצה וק"ל:
וי"ו דשלום קטיעא וכו'. דה"ל הוי"ו קטיעא כיו"ד וקרינן שלים שהוא תרגומו של תמים היפך בעל מום וק"ל:

דף סט.

עלו מבבל כהני לויי וכו'. אלו עשרה כתות הם כלל ישראל המאמינים בה' וקדושתן עשר קדושות זו למעלה מזו עד הכהן שהוא קודש הקדשים כמ"ש בסוף מסכת הוריות ושם חשיב ממזר ונתין קודם לגרי וחרורי היינו לענין להחיותו אבל הכא לענין יחוס וקדושה וגדר ערוה גירי וחרורי קודמין להן והא דחשיב שתוקי ואסופי לבסוף משום דהספק שנפל בהו מכל הני דחשיב מקודם ודע כי כמו כן בא"י שניתן להם לישראל יש עשר קדושות זו למעלה מזו עד קודש הקדשים כדתנן פ"ק דכלים וכמו שיש בצבא מעלה עשר קדושות זו למעלה מזו כדאמרינן במדרשות כן יש בצבאות שלמטה שהם כלל ישראל:
מאי איריא דתני עלו וכו' לא"י כו'. יש לדקדק אמאי לא מדקדק כן בהאי ענינא גופיה בקרא דכתיב ואלה העולים מתל מלח תל חרשא וגו' ולא כתיב ואלה הלכו לא"י וכן עזרא עלה מבבל ולא כתיב עזרא הלך לא"י וי"ל דודאי ידע המקשה היכא דהזכיר הכתוב בבל אומר לשון עלה כיון דמצולה היה אבל בשאר ארצות לא ידע בהו דא"י גבוה מהם וא"כ הכא דעל כלל שבי הגולה קאמר י' יוחסין ויש מהן שלא עלו מבבל אלא משאר ארצות כגון תל חרשא וגו' לא ה"ל למיתני עלו שאינו נופל רק על בבל אלא ה"ל למיתני לשון הנופל גם על שבי הגולה שבשאר ארצות ולמיתני הלכו לא"י והשתא ניחא בעזרא שלא זכר בו רק להזכיר מהיכן בא דהיינו מבבל הוצרך נמי למימר עלה וכן בתל חרשא וגו' ומעיקרא לא השיב לו אלא מלשון עלו דא"י גבוה מכל הארצות ומקשה לו דהשתא תקשי טפי דליתני עלו לא"י דגם בשאר שבי הגולה שייך לומר עלו ומשני ליה דתני מבבל לומר לך אותן שאינן מיוחסין מעשרה היוחסין מבבל עלו שנעשית כסולת נקייה אבל בשאר ארצות ודאי שנשארו מהן כדלקמן והשתא המ"ל אלא ולמיהדר מתירוצא

קמייתא דקאמר א"י גבוה מכל הארצות אלא כיון דהוצרך למיתני בבל תני נמי עלו אבל האמת כן דא"י גבוה מכל הארצות כדמייתי קרא אשר העלה וגו' ודו"ק:
בהמ"ק גבוה מכל א"י וא"י מכל וכו'. שהעולם הוא כתפוח ומקום בהמ"ק הוא מרכז עולם וכן א"י ולכך אמרו בא"י כיון דהוא מקום הממוצע אוירו מזוג ומחכים ויותר מקום המקדש שע"כ היו שם בלשכת הגזית חכמי סנהדרין וק"ל:

דף סט:

כל ארצות עיסה וכו'. עיין פרש"י ועוד יש לפרש דבאין להם פסול דימה אותם לסולת נקיה קודם שגבלה ונעשית עיסה גם אם נפל בו דבר שאינו ראוי איכא לברר מתוכו להשליכו ונשארה נקיה אבל משנעשית עיסה אם נפל בו דבר שאינו ראוי קשה ליטלו ולהפרישו מתוך העיסה אחרי שנגבל ונתערב בו וכן י"ל מפי' ערוך בערך אלמן ע"ש ודו"ק:
ומבני לוי לא מצאתי וגו'. פרש"י לא מצאתי ראוים לעבוד וכו' שקצצו בהונות ידיהם וכו' וכ"כ התוס' דהא במתני' קתני דעלו נמי לוים מבבל ואפי' למ"ד עיקר שירה בפה ולא נפסלו בשנים שזקנים היו ביותר מנ' שנים דקצוצי בהונות היו בחורבן בית ראשון וזה היה בתחלת בית שני הא אמרינן בפ"ק דחולין דבאוהל מועד אין לוים נפסלין בשנים אלא די"ל מתוך זקנתן כ"כ נפסלין בקול כדאמר התם אך קשה מהאי קרא דמייתי דעלו לוים מבבל דכתיב וישבו הכהנים והלוים ומן העם והמשוררים והשוערים וגו' וכמה מקראות מפורשים בענין דעזרא שהיו שם לוים משוררים ואין לומר דהיינו אחר ששלח עזרא לכספיא המקום להביא לו לוים כשרים משם כמפורש בקרא דא"כ מאי מייתי מהאי קרא דלוים סליקו דכתיב וישבו הכהנים הלוים וגו' ואימא דהיינו אותן שהביאו לו מכספיא וכשרים היו ומנ"ל דהנהו דמתני' קצוצי בהונות הוו מבבל וי"ל דודאי אותן לוים דעזרא דמוכח בהו דכשרים היו היינו מאותן שבאו מכספיא הוו כמפורש בעזרא אבל האי קרא דמייתי מתני' לא משמע ליה דאיירי בלוים כשרים ומן העם הפסיק הענין והמשוררים והשוערים לא קאי אלוים אלא אמן העם שהוצרכו להעמיד משוררים מן העם כיון שלא היו שם לוים כשרים ודו"ק:
חללי מנ"ל דתניא ר"י אומר גדולה חזקה וכו' עד ולבסוף אכול בתרומה דאורייתא וכו'. ואע"ג דחללי מקרי כדכתיב אשר לא יאכלו מקדשי וגו' מ"מ אכול אפי' בתרומה דאורייתא כיון דלא הוו רק ספק וק"ל:

דף ע.

גירי וחרורי מנלן כו' דאמר קרא כל הנבדל מטומאת גויי וגו' משמע גרי וחרורי שהיו עובדי עבודת כוכבים כבר ונבדלו מעבודת כוכבים לדרוש את ה' ויש לדקדק דמהיכא משמע מהאי קרא דעלו מבבל ודלמא התם הוו כדפריך לקמן גבי ממזר ממאי דהכא הוו להו וסליקו כו' ויש ליישב דכתיב ברישא דקרא ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה ומשמע להו דהאי וכל הנבדל גו' קאי נמי אשבים מהגולה דהיינו שעלו מבבל וק"ל:

ממזירי ונתיני. האי פיסקא דנתיני טעות הוא דלא מייתי ראיה הכא אלא אממזר אבל לנתיני לא הוצרך ראיה דבכמה קראי בעזרא ונחמיה מפורש דנתיני היו מן העולים וק"ל:

שדומין מעשיהם למעשה סדום שנהפכה לתל מלח כו'. הוא מפורש בפ' נצבים גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום וגו' ועי"ל דה"ק שנהפכה אשת לוט לתל מלח שהוא מפורש במעשה סדום גופיה ומעשה סדום פרש"י שהיו מגלי עריות דכתיב רעים בגופם וגו' ואין צורך לדרש זה דבענינו מפורש שהיו מגלי עריות כמ"ש הוציאם אלינו ונדעה אותם ויצא להם זה הדרש דלפי פשוטו דשמות מקומות הן למה הזכיר אותם מקומות שעלו מהן שבי הגולה יותר משאר מקומות שעלו משם בני הגולה:

תל חרשא זה שקורא אבא כו'. ומלת תל במקום הזה אינו נדרש לכאורה ויש ליישב תל מלשון תולה שהוא תולה את עצמו באיש אחד שהוא אביו והאם משתקתו:

ולא יכלו להגיד וגו' זהו אסופי כו'. פרש"י וזרעם אמו ונראה דדרש אם מלשון אם בצירי ר"ל זרעו מן האם לא יוכל ג"כ להגיד וק"ל:

אמר אדון כו' והם שמו עצמם כנמר כו'. צ"ע נמר היכא רמיזא כלל בקרא ואולי דדריש אות נו"ן מאדון ואימר דבתריה מלשון נמר ופרש"י כנמר כחיה שאינה מקפדת בזווג כו' ונראה דה"פ אני אמרתי שיהיו עושין רצוני ויהיו חשובים ככרוב שהיה במקדש שהיו דבוקים זה לזה כזכר ונקבה כמו שדרשו בפסוק כמעך איש ולויות וגו' והם לא שמו כן אלא כנמר שאינה מקפדת בכך כפרש"י ודו"ק:

מעלה עליו הכתוב כאילו חרשו כו' וכאילו זרעו מלח כו' מבואר כי דמיון פרי בטן לפרי אדמה וכמו שהחורש לזריעה וזורע בו מלח לא זו שאין לו הנאה בזריעה אלא שגם הוא מכלה החרישה שאין דבר אחר יכול לצמוח כמ"ש גפרית ומלח וגו' לא תזרע ולא גו' כן הדבר הזה שמכלה החרישה והזריעה שאין לו בהן הנאה בזרע פסול כדאמרינן שאין השכינה שורה אלא במיוחסות שבישראל ובענין זה קאמר בה' בגדו להסתלק שכינתו מזרעו כי בנים זרים וגו' מאשה שהיא זרה לו ושמא תאמר ממון פליט ויצא שכרו בהפסדו אם אין לו וצריך לממון להיות לו לפליטה בכמה צרכים ולא יחוש לפסול

זרע ואמר שאינו כן שממונו ודאי יאבד וזרעו פסול ישאר לו ושמא תאמר חלקו כו' כפרש"י ולא חלקה שהן נכסי מלוג דצריך שיהיה הקרן קיים ויהנה מיהת מאותן נשואין שיזכה בפירותיהן של נכסי מלוג שהן לבעל להיות לו לפליטה לצורכו ת"ל חלקיהם שגם הפירות מהם יאבדו לו ופרש"י יאכלם חודש שיאכלם בחדש אחד וא"כ לא הל"ל חודש נכנס קודם ואח"כ חודש יוצא אלא חודש אחד יוצא וחודש אחר נכנס וממונן אבד אלא נראה לפרש דודאי לאו בחודש א' יאכל ויאבד הכל אלא דה"פ חודש נכנס ואותו חודש יוצא וממונו אבד ונתמעט בכל יציאת חודש עד שיתמעט בכל חודש וחודש עד שלא נשאר כלום בידו מאותו ממון ותלה הדבר בחודש כי גם מזל החודש גורם לו להגרע לו על שלא בטח בישועת ה' ונשא אשה לשם ממון ולפי ענין זה אמרו דאליהו כופתו והקב"ה רוצעו לפי שהנושא פסולה לו חייב מלקות בב"ד אלא שהוא מצדד להיתר לומר שאינו אמת וגם ב"ד שלמטה אין בידם להלקותו במקום שיש קצת ספק אבל אליהו שהוא פנחס הוא מלאך הברית לנקום ולקנא בדבר ערוה ואליו גלוי דבר ערוה הוא כופתו והקב"ה מלקה אותו על שסילק זה שכינתו מזרעו וענין המלקות ששולח עליו מכות ונגעי בני אדם כענין שאמרו אם ד' מיתות בטלו דין ד' מיתות לא בטלו כו':

על כולם אליהו כותב כו'. פרש"י כהנים לוים וישראלים כו' והוא דחוק דהיכן הוזכר כהנים לוים וישראלים ויש לפרש דקאמר ועל כולם אמאי דקאמר ואזיל דהיינו על ג' תקלות שעשה זה דהיינו הא' שפסל זרעו וסלקו מן השכינה והב' שפגם את משפחתו שהטיל ביניהם פסול להתרחק מהם בדרי אחריני דלא ידעי מי הוא הפסול במשפחתו שכולם נכנסו בספק זה והג' על שעבר עבירה ונושא אשה פסולה וענין הכתיבה והחתימה שעבירתו זו עושה רושם כי הוא מעוות לא יוכל לתקן כמ"ש זה המוליד בן מן הערוה וק"ל:

וכל הפוסל פסול ואינו מדבר כו'. מפרש"י נראה דאינו מדבר בשבחה לא קאי אכל הפוסל אלא אכל הפסול וב' כללות קתני ולא משמע כן גם קשה וכי כללא הוא דכל הפוסל הוא פסול דהא איכא שפוסל באמת ורש"י הרגיש בזה ופירש כל הפוסל מגדף תמיד כו' ועיקר חסר מן הספר וע"כ נראה דכללא חדא קתני וה"פ כל הפוסל פסול ובאיזה פוסל אמרתי לך במי שאינו מדבר בשבחה של עולם שהוא מזכיר גנאי ופסול של אנשים ואינו מזכיר לעולם שבחן ויחוסן זהו ודאי פסול הוא ושמואל מוסיף בזה דכל הפוסל הוא פסול במום זה גופו שהוא פוסל כדמייתי מהך עובדא דהוה רגיל דקרי לאינשי עבדי ולא היה רגיל בשבחן כמו שעשה לרב יהודה ונמצא שהיה עבד וק"ל:

יהודה בר שוויסקאל דקדים כו'. ודאי על רב יהודה נתכוין לומר שהיה גרגרן ור"ל יהודה בר שוויסקאל שיהודה בר הכי הוא ולא על אביו נתכוין ולשון שוויסקאל לפי' רש"י מלשון צלי ואין הלמ"ד נופל בו גם היכן הוזכר דהגרגרנין אוכלין צלי אלא דדרך שררה הוא כדאמרינן גבי כהנים ויש לפרש דה"ק דשווי סקל כבן סורר דהיינו בסקילה על עיקר אכילת בשר ודו"ק:

א"ל מי סניא מעקה כו' ומי סניא ספסל כו'. בהני ה"ק אי חשבת לי צורבא מרבנן ה"ל למימר לישנא דאמרי רבנן ואי חשבת לי כשאר אינשי כמו שהזמנת לי הל"ל לישנא דאמרי אינשי ולא הוה לך למימר לישנא דלא רגילין ביה אבל גבי אתרונגא דלא שינה בלשון אלא בתוספת נו"ן הוצרך לאתויי ליה מדברי שמואל כל האומר אתרונגא תילתא ברמות רוחא כו' ועיין פרש"י ויש לפרש דב' לשונות הן א' לשון דרבנן וא' לשון שאר אינשי אבל לשון שאמרת הוא לשון שלישי ברמות רוחא כדשמואל ועי"ל שהגאוה מתחלקת לג' חלקים הא' במעשה כגון הולך טפוף והב' במחשבה בדעתו שאין כמוהו והג' בדבורו שמדבר גבוהה וזה שהוסיף באתרונגא הנ' מדבור הגבוהה שהנו"ן מאותיות דטלנ"ת שהם כח הלשון שע"י מדבר גדולות וגבוהה וק"ל:

א"ל תיתי דונג תשקינן א"ל כו' יש לדקדק בזה מאי קאמר רב נחמן הכי לרב יהודה דהא לפי דעתו שרי להשתמש מיהת באשה קטנה ודוחק לומר דדרך שאלה קא"ל וי"ל שהשיב לרב יהודה אמאי דקאמר לישתי מר אנבגא בלישנא דלא אמרי רבנן ולא אינשי כדלעיל ואהא השיב דלהכי אמרי בהאי לישנא כדי דתשמע בתי דונג ותיתי ותשקינן שהיא מורגלת בהאי לישנא בבית ריש גלותא וק"ל:

דף ע:

[**אין** שואלין בשלום כו'. מפורש פ' הפועלים בחידושי אגדות ע"ש]:

א"ל מאי שיאטיה דמר הכא כו'. אפשר ששכח בהזמנותו דמלתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה ודביתהו דא"ל שרי ליה תיגרא ברישא אמרה כן דודאי אית ליה מלתא הכא ודרך לומר כן לעשות בקשת איש כו' כפרש"י וק"ל:

מ"ט שמתיה מר ציער שלוחא דרבנן כו'. ולעיל משמע דשמתיה משום דביזה את רב יהודה ומנדין משום כבוד הרב כפרש"י לעיל ואפשר שרב יהודה מדרך ענוה לא תלה השמתא בכבודו דהא קושטא נמי דציער שלוחא דרבנן וק"ל:

לאכרוזי עליה מי אמר אדהכי והכי כו'. ר"ל אדהכי והכי שהיו נושאין ונותנין בדבר אם אמרה שמואל גם לאכרוזי [לרב יהודה ודאי אמר שמואל אפי' לאכרוזי] וק"ל:

אלא ההיא רביתא דסלקא לאיגרא ורמיא קלא כו'. משום צער דנהרגו כולם ע"י הורדוס עבדת הכי וברפ"ק דב"ב קאמר דהורדוס בעא למינסבה כדי שתהא משפחתו נקראת ע"ש חשמונאי ופרש"י הכא ומסתמא לאו בנות ישראל נשא דנזהרין הם להשיא כו' לשמואל דקסבר בפ' החולץ עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר הוצרך למימר הכי ומיהו בפ' אלו נאמרין פרש"י גבי אגריפס המלך שהיה מזרע הורדוס וא"ל אחינו אתה שהיתה אמו מישראל ועיין בזה בתוס' רפ"ק דב"ב ודו"ק:

איקרעון כמה כתובות כו'. פרש"י מנשי אותה המשפחה עכ"ל נראה דר"ל דהנשים שלהן היו ג"כ מאותה משפחה דאל"כ הל"ל דכמה נשים נאסרו לבעליהן מאותה משפחה ודו"ק:

ואי לא מגלינא כו' תרתי זרעייתא כו' וחדא מקרייא דבי עורבתי כו' וסימנא טמא טמא כו' רב יהודה לא קא"ל אלא דרבינא ורב אשי שסדרו תלמודא קא"ל דאל"כ הא גילה רב יהודה פסולייהו ולמה חזרו מרגמייהו א"נ דלא הוו ידעי השתא כלל בשמותן איזה מהן דבי יונה ואיזה דבי עורבתי אלא דרב יהודה קאמר דהוה ידע לגלות איזה דבי יונה ואיזה דבי עורבתי וק"ל:

בטי בר טוביה ברמות רוחא לא שקיל גיטא כו'. משמע דאכרוז עליו כדי שלא ישא בת חורין וכמ"ד בפרק השולח דמעוכב גט שיחרור אסור בבת חורין ובתוס' סוף מסכת ע"ז כתבו שהיה מותר בשפחה ע"ש ודו"ק:

ד' מאות עבדים כו' היו לו לפשחור בן אימר וכולם נטמעו כו'. זה פשחור כהן היה והיה פקיד ונגיד בבית ה' כמפורש בירמיה וע"י שאכלו אצלו תרומה היו מחזיקים עצמן לכהנים ונשאו נשים כשרות ורש"י פי' נשאו בנות כהנים כו' ולא ידענא מי הכריחו לכך ואמר וכל כהן שיש בו עזות כו' כדלקמן דיחוסא דבבל שתיקותא ואמר אביי וכולן יתבי בשורא דבנהרדעי כו' דמפורש בירמיה שגלו דכתיב ואתה פשחור וכל יושבי ביתך תלכו בשבי וגו' ע"ש וק"ל:

אם ראית כהן בעזות כו' שנאמר ועמך כמריבי כהן ר"ל דמתוך יחוסו וחשיבותו של כהן הוא עומד במריבה ואינו שותק שלפי דעתו מתוך חשיבותו אין ראוי לעבור על מדותיו וזה כוונת הכתוב איש אל יריב וגו' אלא ישתוק במריבה וזהו ייחוסו כדלקמן אבל עמך שהוא גם ההמון אין עושין כן אלא שהם עושין כמריבי כהן כאילו הוא מיוחס וחשוב ככהן שאינו שותק במריבה ודו"ק:

[**ואין** מעיד עליו שנאמר שבטי יה עדות לישראל כו' מבואר בסוטה איש ואשה אם זוכין י"ה ביניהן י' מאיש וה' מאשה ואם לאו שאין זוכין כה"ג שאינה הוגנת לו אש אוכלתן והיינו שם י"ה המעיד עליהן דקאמר הכא וק"ל]:

אין משרה שכינתו כו' שנאמר אהיה להם לאלהים לכל משפחות כו' לפי מה שדרשו פרק נושאין להיות לך לאלהים ולזרעך וגו' בזרעך מיוחס אחריך מהאי קרא דאורייתא ה"מ לאתויי דאין שכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל אלא דהאי קרא דמייתי הכא הוא מפורש טפי לפי פשוטו דלשון משפחות הוא מלשון ייחוס של זרע וק"ל:

קשים גרים לישראל כספחת כו' מפורש ביבמות פרק החולץ ע"ש:

דף עא.

שבטו של לוי מטהר תחלה שנאמר וישב מצרף ומטהר כסף כו' מבואר כי ישראל בכלל אם זוכין נמשלו לכסף כמ"ש פרק ג"ה כסף אלו צדיקים שנאמר צרור הכסף לקח בידו כמפורש שם בחידושינו ואם אינן זוכין נמשלו לסיג כמ"ש ואצרוף כבור סיגיך וכדמיון זה הכא לענין ייחוס הן ככסף נקי והפסולים שנתערבו בהם הוו כסיג בתוך הכסף וצריך צירוף לטהרן שיעמדו בייחוסן על טהרן וזש"ה על כלל ישראל כי לעתיד ישוב לצרפן ולטהרן ככסף נקי מהפסולת שנתערבו בהן אחרי שטיהר כבר את בני לוי שזיקק אותן כזהב כי לפי חשיבותן של הכהנים בני לוי נדמו לזהב שהסיג מזיק בו יותר כמו הכהן שנתערבו בו הפסולים ואמר גבי שבט לוי גם וככסף היינו לגבי לוים שאין להם פסול יותר מישראל שכל הכשר לישראל כשר ללוי ומסיים בקרא והיו לה' מגישי מנחה בצדקה וגו' ולפי דברי ריב"ל דמפרש קרא כסף מטהר ממזרים מפרש מאי מגישי מנחה בצדקה כו' אבל לפי מה דאמרינן הכא דמטהר ממש להבדילן מפסוליהן לא קאמר מאי מגישי מנחה וגו' ונראה לפרש לפי מה שמצינו בספר עזרא כשעלו בבית שני שנבדלו מנשים נכריות והביאו קרבנות אשם על חטאן שעבר כמ"ש שם ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם כן לעתיד כשיבדלו מן הפסולין יש להם להביא קרבן על חטאם שעבר ולפי שלא יהיה להם להביא קרבן עשיר כמ"ש אין בן דוד בא עד שיכלה פרוטה מן הכיס אלא שיביאו קרבן של דלי דלות שהוא המנחה וז"ש והיו מגישין לה' על חטאן מנחה שמביאין בדלי דלות השייכין בצדקה ר"ל במקבלי צדקה שאין להם כלום משלהם אבל למ"ד דכסף מטהר ממזרים אין סברא שיביאו קרבן אשם על העבר ולכך מקשה אליביה מאי מגישי מנחה כו' ודו"ק:

בימי רבי בקשו לעשות בבל עיסה כו' נטפל עמהם ר"ח בר חמא כו' גם רבי סתם במתניתין הכי דתני עלו מבבל שעשאה כסולת נקייה דלעיל אלא לפי שהיה מבבל לא האמינו לו עד שאמר ר"ח קבלתו מר"י שאמר משום אביו ר' יוסי שהיה מא"י:

א"ר יוחנן היכלא כו' נשבע בקדושת היכל וצ"ל דאפילו לאחר החורבן יש בו קדושה דס"ל כמ"ד בפ"ק דמגילה דקדושה ראשונה קדשה גם לעתיד וק"ל:

ושאמר בידינו הוא. פירש בערוך ידועים בידינו המשפחות כו' ויותר נראה לפרש בידינו הוא לגלות בלי שתגיע לנו סכנה והשתא מוכח שפיר דס"ל משפחה שנטמעה נטמעה אבל אם מפני סכנת של גדולי הדור לא רצה לגלות לא מוכח מידי דס"ל כמ"ד משפחה שנטמעה נטמעה ופרש"י דאין להפרישה כו' אלא יניחום והם ספק והם כשרים לעתיד לבא עכ"ל וכן מוכח לעיל דמטהר ממזרים לעתיד אבל השתא בספק הן עומדין ומי שידע בספיקן ודאי דירחק מהן משום דאין השכינה שורה אלא על המיוחסות שבישראל אלא כיון שנטמעה ולעתיד יהיו כשרים לגמרי אין לגלות לאחרים בספיקן ואין להפרישן כו' כפרש"י ובדור הזה רובן ספיקות והמגלה לחבירו אינו אלא כמוציא דבה ומתכבד בקלון חבירו הוא וכל הפוסל במומו פוסל ויש לגעור בהן ולהוכיחן על פניהם שישובו מדרכם הללו ובפרט השדכנים מועדים בזה ויש לעונשם על כך וק"ל:

משפחות בית הצריפה כו' מתני' היא בסוף מסכת עדיות עד לרחק ולקרב ואביי מדקדק בה מדקתני בה כגון אלו אליהו כו' משמע דוקא הני דידעין אנן להו בהכשרן ובפסולן אבל משפחה שנטמעה כו' וכן מפורש התם ברישא א"ר יהושע אני כו' שאין אליהו בא לטהר ולטמא לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבין ולקרב המרוחקין דהיינו שלא בא לרחק ולקרב אשר נטמעו כבר אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע ומייתי הך דבית הצריפה כו' ע"ש מה שמדקדק הרמב"ם שם בפי' המשנה בלשון המשנה ודע מה שפרש"י הכא אליהו בא לעתיד לבא דכתיב והשיב לב אבות על בנים זה מבני בניו כו' שם במתניתין לא משמע הכי אלא דאיכא מ"ד התם דפליג וקאמר אליהו לא בא לא לקרב ולא לרחק אלא לעשות שלום ומייתי מהאי קרא והשיב לב אבות על בנים וגו' אבל ר' יהושע דס"ל דבא לרחק ולקרב לא מייתי ליה כלל מקרא אלא דכן היה מקובל מר"י ב"ז ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני ע"ש ודו"ק:

הריני נזיר אם לא אגלה כו' מבואר כמ"ש בס' יוסיפון שהיה בזמן הבית כת א' נקראו נזירים שהיו מתבודדין עצמן גם במדברות כדי שלא יבואו לדבר בקלון בני אדם ולהתרחק מדיבתם רעה ולזה אמר אם לא אגלה קלון ופסול משפחות אהיה נזיר כי זו מדת נזירים היא ואמר הגם כשיהיה נזיר הוצרך לצער עצמו ונקרא חוטא כדאמרינן

ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא כו' אעפ"כ אסור לו לגלות ויהיה נזיר כתנאו גם אם חוטא יהיה וק"ל:

שם בן ד' אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהם פ"א כו' פרש"י קריאתו ככתיבתו ופירשו חכמים כו' עכ"ל ר"ל דודאי קריאתו ככתיבתו הכל יודעין בו וא"צ מסירת חכמים אבל פירושו של הכתיבה והקריאה וכונתו אין כל אדם יודע אלא ע"י קבלה ומסירת חכמים וכן רבא דבעי למדרשיה בפירקיה אפירושו קאמר וכן משמע מפרש"י בפרק אלו עוברין אבל כפשטיה קריאה וכתיבה לא שייך דרשה דהכל יודעין בו ומסיק לעלם כתיב דיש להתעלם פירושו וגם קריאתו ככתיבתו אסור מדכתיב זה שמי וזה זכרי כדבסמוך ומכאן מודעא רבה והמחאה מוחזקת לאותן דרשנים ברבים בדורותינו בסוד השם ובפירושו בכמה צירופים ויותר מהמה אם הם דברים שאינן נמסרים להם מפי חכם או שהתלמיד אינו הגון להבין הדברים על עיקרן ושרשן הרי הם דברים בדויים מלבם וה"ז בכלל מגלה פנים בתורה שלא כהלכה וכעושה התורה פלסתר וכל מי שבידו למחות ראוי למחות בהם וגם אני אם אישר חילי אבטליניה:

כתיב זה שמי וזה זכרי כו' נכתב בי"ה ונקרא בא"ד כו' ואמרינן בעלמא דהיינו בעוה"ז אבל בעוה"ב נקרא ככתיבתו בי"ה והכונה כי בעוה"ז הוא מדת הדין שולט בשיתוף הרחמים כבריאתו ששיתף הקב"ה הרחמים והדין כמ"ש ביום ברוא ה' אלהים וגו' וע"כ הכתיבה שם הרחמים והקריאה שם הדין אבל עוה"ב כולו רחמים ואז יהיה השם שלם קריאתו ככתיבתו דבעוה"ז נקרא אדנ"י שהוא הזכרה מורה על הדין שע"כ נקרא ר"ה שהוא יום הדין יום הזכרון ושם אדנ"י מורה ע"ז א' הוא ר"ה וי' הוא י"כ וביניהם מלת דן שבאותן י' ימים שבין ר"ה ליוה"כ הם ימי הדין וע"כ בעוה"ב שכולו רחמים יהיה זכרו ג"כ שהיא הקריאה משתנה כולו לרחמים וגם בעוה"ז כשמזכיר השם בתפלתו יהיה עיקר כונתו על הרחמים דיש אם למסורת שהיא הכתיבה כמ"ש בטור א"ח וזה כונת הכתוב דרשו ה' בהמצאו דהיינו שיהיה הדרישה והכונה בלב בהמצאו ככתיבתו אבל קראוהו אינו כן אלא בשם אחר והוא השם בהיותו קרוב אליו כקריאתו שהוא אדני היכל ההויה (בקריאה דנקודת שם א"ד הם עצמם נקודות שם י"ה) ודו"ק:

שם בן י"ב היו מוסרים אותו לכל אדם כו' ויש לדקדק הא אמרינן לעלם כתיב ואין סברא לחלק בין שם של ד' ובין של י"ב ולפי' רש"י לעיל (דלעלם כתיב דהיינו) פירושו של שם הכא מיירי דהיו מוסרין לכל אדם כתיבת שם י"ב דלא היו בקיאין בו כל אדם מיהו קריאתו ככתיבתו ודאי דאסור גם בו מדכתיב זה שמי וזה זכרי דאין לחלק בין זה השם לשם של ד' ואולי שהיו מוסרין אותו לכל אדם היינו לכהנים ואפילו הקריאה ככתיבתו

הוא דשרי במקדש בברכת הכהנים כדאמרינן פ' א"נ ושמו את שמי שמי המיוחד לי יכול אף בגבולין כו' וכדמייתי מהך עובדא דר' טרפון עליתי אחר אחי אמי לדוכן כו' אצל כ"ג כו' וק"ק דמשמע דבזמן ר' טרפון שהיה קרוב לחורבן בית שני היו מברכין בשם המיוחד ואנן אמרינן בר"פ טרף בקלפי משמת שמעון הצדיק נמנעו הכהנים מלברך בשם ואפשר לחלק דהתם בשאר הכהנים קאמר דנמנעו אבל הכא בכ"ג איירי שלא היה נמנע וק"ל:

שם בן מ"ב אותיות אין מוסרין כו' הא דאמרינן בר"פ חלק ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב פרש"י פ"ק דע"ז שדורשו במ"ב אותיות ועושה בו מה שהוא חפץ וע"ש בתוס' גם בזה ראיתי בדור הזה שאפילו מי שאין בו אחת ממדות הללו השם בן מ"ב מסור בידו גם בפרהסיא ומדה הראשונה דחשיב הכא אלא למי שצנוע כו' דהיינו שאינו מגלה אותו בפרהסיא דאפי' להתלמד אסור בפרהסיא כדאמרינן פ"ק דע"ז גבי ר"ח בן תרדיון שנענש על כך ע"כ כל מי שבידו למחות יגעור בחכמים האלה לפי דעתם לאבד בזה גם העוה"ב ודו"ק:

דף עא:

א"ל אורייתן כשרין בנתן לאו כו' מדמה להו ע"פ מ"ש פ"ק ראה חיים עם אשה וגו' אם אשה ממש כשם שחייב כו' אם אשה תורה היא כשם כו' וק"ל:

א"ל מי ידענא מהיכא אנסביה כו' יש לדקדק הא רב יהודה בבבל היה ואיהו גופיה קאמר לעיל משמיה דשמואל א"י עיסה לבבל ויש ליישב דאע"ג דאותן דנשתיירו בימי עזרא בבבל מיוחסים היו מ"מ היה חושש דמאותו זמן מימי עזרא שהיה כמעט ת"ר שנה עד רב יהודה נתערבו בהם פסולים הסמוכים לבבל דיש לו גבול ליחוס כדלקמן וק"ל:

וכ"ת עובד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר כו' דאפי' מנשים לק"מ דמאן דמכשיר בין בפנויה בין בא"א מכשיר כדמסיק פרק החולץ ועוי"ל דאפי' למאי דס"ד התם דלא מכשיר בא"א מנשים דקרא ל"ק להו כלל דרוב בעילות אחר הבעל ודו"ק:

משום דמשתינין כו' יגלו בראש גולים כו' סכנת עניות אמרו שם בפרק במה אשה במשתינין בפני מטותיהם ערומים מ"מ האי עונשא דיגלו בראש גולים לא שייך ביה וק"ל:

אלו בני אדם שאוכלים ושותים זה כו' מפורש שם אוכלים כרים מצאן וגו' והשותים במזרקי יין וגו' מתוך אלו תענוגים שאוכלים ושותים זה עם זה עם נשותיהם יבואו לזנות בנשיהם ומסריחים ערסותם בש"ז שאינו שלהם מתוך שהם מחליפין נשיהם

לזנות אינן רוצין שיתעברו נשותיהם כמ"ש גבי עדה וצלה שאותה שלתשמיש מכוין בה שלא תתעבר ועי"ז הש"ז מסריח כמ"ש פ' רע"ק דש"ז המסריח אין ראוי להיות ולד נוצר ממנו וק"ל:

זיל בתר שתיקותא כו' פרש"י מתוך פסולן שהיו פורשין מהן נטרו איבה עכ"ל ודוחק יש לצדד בהיפך מתוך שהן פסולין יראים להחזיק במריבה כדי שלא יגלה לו בעל מריבו את פסולו ויש לפרש דדרך בעלי מריבות שכ"א מזלזל בחבירו ואומר לו פסול מה ופעמים שהאחד מתחכם כי ירא שחבירו יאמר לו פסול מה שעליו הוא מקדים עצמו לומר לחבירו אותו פסול וז"ש כל הפוסל במומו פוסל כדי שלא יאמר לו חבירו אותו פסול ולכך אמר הכא האי דלא קדים לומר לחבירו פסול מה אלא דקדים ושתיק הוא מיוחס טפי מחבירו שא"ל פסול מה דאם היה בו אותו פסול היה הוא מקדים עצמו לאומרו לחבירו דכל הפוסל במומו פוסל ודו"ק:

אריב"ל אם ראית ב' משפחות כו' בשני בני אדם כדקאמר רב איכא למימר דנפלה שנאה ביניהם ע"י שום דבר שפשע א' נגד חבירו אבל בב' משפחות שכל בני משפחה זו מתגרות עם בני משפחה אחרת ליכא טעמא אלא דמן השמים אין מניחין כו' וק"ל:

בבל בריאה מישן מיתה מדי כו' למאי דאמרינן פ' הערל דממזרין אינן חיין כדי שלא יטמעו בהם הרי הוא בבל בריאה כו' כולה כמשמעו וק"ל:

דף עב.

וכולן לפסול כ"מ שגלו כו' פרש"י אפילו למ"ד דלא הוי ממזר פגום מיהא כו' עכ"ל ולפי פרש"י שם (ביבמות יז) ניחא טפי דמ"מ איכא ממזרות שהן לא נזהרו ונשא זה אחותו או בתו כו' ע"ש ודו"ק:

תנינא דמיא לדוב תני רב יוסף אלו פרסיים כו' וע"ש זה נקרא שר של פרס של מעלה דוביאל כמפורש פ' י"ה ע"ש:

הראני פרסיים דומים לחיילות של בית דוד כפרש"י לענין גבורה דמפורש בחיילות בית דוד הגבורה בסוף ספר שמואל ובפרסיים אמרינן לעיל י' קבין גבורה באו לעולם ט' נטלו פרסיים כו':

הראני חברין דומין כו' עיין פרש"י ובערוך פי' שהם כומרין של פרסיים ועיין בתוס' פ"ק דשבת באורך בזה:

הראני ישמעאלים דומים לשעירים כו' פרש"י לענין מלבושים שחורים והראני ת"ח כו' לענין מלבושים לבנים והוא דוחק מה לו לתלות לשעירים ממזיקין שבבית הכסא גם

מה שהביא ראיה לת"ח מר' יהודה בר אלעאי לאו מבבל היה ובתוס' בפ"ק דשבת ניחא שכתבו כן גבי חברין שהן כומרין שדרכן לצאת בשחורין ונראה לפרש דלענין נקיות טהרה קאמר הראני ישמעאלים דומים לשעירים שבבית הכסא דאין מקפידין לנקיות כלל ות"ח שבבבל דומים למה"ש שמקפידין בנקיות וכמ"ש בת"ח דאסור אפי' להרהר בד"ת במבואות המטונפות ודו"ק:

דף עב:

היום יושב בחיקו של אברהם אבינו כו' מלת חיק נאמר בכ"מ על מקום הערוה ולפי' שהיום מת תלה בחיק של אברהם דר"ל שזכה רב אדא בר אהבה לבא לג"ע דאברהם הוא הכניסו כמ"ש דאברהם רואה בכל הנכנס לג"ע אם בעל כותית ערלתו מבשקר ליה ואין מכניסו ולפי' שבו ביום נכנס לברית מילה תלה בחיק אברהם שהוא ראשון הנימול בעולם וק"ל:

שאין צדיק נפטר כו' שנאמר וזרח השמש ובא השמש וגו' דלפי פשוטו לא הו"ל למכתב רק חד שמש או וזרח ובא השמש או וזרח השמש ובא אל מקומו וגו' וע"כ דרשוהו דשמש דקרא רמז על שני אורות זורחות של הצדיקים קאיירי דעד שלא כבתה שמשו של צדיק זה זרחה שמשו של צדיק אחר ומסיים ביה ואל מקומו של צדיק המת שואף וזורח צדיק השני וקאי נמי שפיר אקרא דלעיל מיניה דור הולך ודור בא וגו' דהיינו צדיק זה מת וצדיק זה נולד מיד ומייתי מהאי קרא ונר אלהים טרם וגו' דלפי פשוטו המקרא מסורס כדאמרינן לקמן בפרקין ושמואל שוכב בהיכל ה' והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד אלא נר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו וע"כ דרשו הכא דלכך נסמך ושמואל שוכב לנר אלהים לרמוז נר אלהים היא הנשמה כמ"ש נר אלהים נשמת אדם טרם יכבה היינו טרם שנפטר עלי וכבר שמואל היה שם מוכן תחתיו וזרחה שמשו כמפורש בתר הכי ויקרא ה' אל שמואל וגו' וק"ל:

מי שעשה טובה בישראל ימות בחצי ימיו כו' דמסיים בהאי קרא אהה אדני ה' כלה אתה עושה שארית ישראל דמשמע שהיה מצטער עליו שהיה משארית ישראל שנעשה כלה דהיינו שמת קודם זמנו אך למ"ד לרעה קשה דהיאך יתפרש סיפא דקרא כלה אתה עושה וגו' ויש ליישב דמשום דלעיל מיניה כתיב בחרב תפולו על וגו' וזה פלטיהו מת כדרך כל הארץ על מטתו ולכך התרעם וקובל הנביא יחזקאל שזה שעשה מעשה רע כזה ימות על מטתו ושארית ישראל יהיו כלים דהיינו במיתת חרב שזכר וק"ל:

עשרים וחמשה איש אחוריהם אל וגו' איני יודע שאחוריהם כו' בהאי קרא לא הוזכר במפורש שהיה פלטיהו בן בניהו בתוכם גם הביא התלמוד המקראות שלא כסדרן ונראה משום דבהאי קרא דכתיב אחוריהם אל היכל וגו' הוזכר שהיו כ"ה איש ובההוא קרא ותבא אותי אל שער ה' וגו' הוזכר נמי שהיו כ"ה איש מסתמא אית לן למימר שאותן כ"ה איש היו ופלטיהו היה בתוכן כמפורש בההוא קרא ונראה דבההוא קרא דאחוריהם אל היכל בלאו הך דרשא מפורש ביה מעשה הרע שעשו שאמר עוד תשוב תראה תועבות גדולות מאלה ויבא גו' ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש ודו"ק:

שמואל לטעמיה דאמר המפקיר עבדו כו' וא"צ גט שחרור כו' עבד שאין לרב וכו' עיין פרש"י וק"ק לפי זה בהורדס שהרג כל בית חשמונאי הרי לא היה עליו רשות רבו וא"צ גט שחרור ואמאי קאמר שמואל כל האומר מבית חשמונאי אנא עבדא הוא וי"ל דלאו לענין איסורא קאמר עבדא הוא אלא דמעבדים אתי מבית הורדס ולא מבית חשמונאי הוא שנהרגו כולם אבל קשה דא"כ למה הכריז עליו רב יהודה דעבדא הוא דמשמע לענין פסול עבד ויש ליישב בדוחק דלכך הכריז עליו לפי שהיה מחזיק עצמו בכהן מבית חשמונאי ולכך הכריז עליו דמבית הורדוס הוא ואינו כהן אלא עבד משוחרר כשמואל ודו"ק:

וישב ממזר כו' בארעהון דהוו דמיין בה לנוכראין כו' כפרש"י דארץ פלשתים מגבול א"י הוא ונראה דהוו דמיין בה לנוכראין בעוה"ז מכח שבועת אברהם לאבימלך כמ"ש במצודת ציון של יבוסי וזה שסיים בענין והיה עקרון כיבוסי ר"ל כמו שהותר יבוסי בעוה"ז כך יהיה מותר כל ארץ פלשתים בעוה"ב שלא היתה השבועה רק בעוה"ז וק"ל:

דף פא.

א"ל והא מר הוא דאמר בכשרים ש"ד כו'. וצ"ל דהיו עם רב ורב יהודה עוד אנשים אחרים דאל"כ מאי קשיא ליה לרב יהודה דהא בדרך הוה ובעי רב שלשה וק"ל:

סקבא דשתא ריגלא. פרש"י שיש שם קבוצות אנשים ונשים לשמוע הדרשה כו' וכה"ג אמרו בב"ה שעשו תיקון גדול פ' החליל ולפירושו הל"ל שבתא דריגלא דאז עיקר הדרשה ובערוך פי' בריגלא ממש ומשום דכיון שאוכלין ושותין ובטלין ממלאכתם מתייחדין כו' עכ"ל ע"ש:

נורא בי עמרם אתו כו'. ודאי דהם הבינו שדליקה בביתו כפרש"י אבל הוא ודאי נתכוין על נורא דיצה"ר כדמסיק דודאי לא הוציא ר' עמרם חסידא שקר מפיו. וענין דאשבעיה עד דיפוק מיניה כו' כענין שאמרו גבי בועז שאמר חי ה' שהיה נשבע ליצרו ונקרא יצרא

דעבירה נורא כי כמו שהאש מחמם כן יצרא דעבירה הוא מחמם כמ"ש גבי אחאב והזונות רחצו משום דאחאב איש מצונן היה ועשאתו לו איזבל צורות זונות לחממו ואמרו נמי ביצרא דעבירה כאש בנעורת וז"ש את נורא ואנא בישרא ואנא עדיפנא מינך וק"ל:

אי לאו כו' הזהרו בר"מ ותורתו כו'. ר"ל דודאי היצה"ר שולט יותר בגדולים כמ"ש כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו אלא שהתורה מגנא ומצלא מגנא מיסורין ומצלת מן החטא כדאמרינן פ' היה נוטל ע"ש ודו"ק:

גירא בעינא דשטן כו'. קללו בעין שהוא סרסור דעבירה זו כמפורש בכל הני עובדי דמייתי הכא ונקט גירא כלוחם עם היצה"ר:

אידמי ליה כעניא כו' כ"ע גוואי כו' כ"ע אתכא ואנא כו'. כי זה דרכו של היצה"ר כמ"ש פרק החליל בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש כפרש"י שם וכן הכא בתחלה עני הולך מבראי ברחוב שואל על הפתחים ואח"כ כאורח מגוואי ואח"כ כבעל הבית אתכא:

דף פא:

אזל בתריה נפל קמיה כדחזייה מצטער כו'. לפי דעת פלימו שהיה זה בן אדם ומית כבר בבית שלכך ערק לב"ה היה סבור עתה שזה דנפל קמיה איש אחר הוא ולא ידע מה היה לו או אפשר דהוה סבר השתא דבתחלה טעה ולא מת אז ואזל השתא בתריה ונפל קמיה ומית ולכך היה מצטער ביותר:

ואמר לימא מר רחמנא ליגער ביה בשטן כו'. דזה הוא מדת צדיקים כמ"ש ביהושע בן יהוצדק שהיה צדיק והשטן עומד על ימינו לשטנו ויאמר ה' אל השטן יגער וגו' ולא מצינו כו' שקללו ודו"ק:

הרחמן יצילנו מיצה"ר כו'. הגם שאחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ הבא ליטהר מסייעין לו וכה"ג אמרינן בפ"ק אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו כו' ע"ש:

כמה שני דפריש מינאי מ"ט קאמר כו' עכ"ל. פרש"י דפריש מינאי מחמת זקנה ומה ירא מיצה"ר עכ"ל ר"ל עד השתא הוה סברה הא דפריש מינה מחמת זקנה הוא לכך לא קשטה עצמה כל אותם השנים אבל השתא דשמעה מיניה להתפלל להצילו מיצה"ר אי הוה פריש משום זקנה לא הוה צריך להתפלל ומ"ט קאמר הכי ולכך ראתה השתא לקשט עצמה בפניו וק"ל:

אישה הפרם וה' יסלח לה כו' והיא לא ידעה שהפר לה בעלה כו'. בקראי קמאי דפרשת הפרת אב לבתו ובהפרת ארוסה נמי כתיב וה' יסלח לה ומיירי נמי אחר ההפרה כמו שפרש"י בחומש ואפשר דאי לאו קרא דהכא בנשואה הנהו ב' קראי וה' יסלח לה איירי בענין אחר שאם עברה ולא הפר לה האב והארוס יסלח לה ה' אבל בהאי קרא דנשואה מפורש טפי אישה הפרם וה' יסלח לה דמשמע אחר הפרה וק"ל:

כי מטי להאי פסוקא כו' לאכול בשר חזיר כו'. ובאידך קרא נקיט ר' עקיבא מי שנתכוין לאכול שומן כו' דקרא קמא גבי נדרים הוא בלאו וכמוהו בשר חזיר אבל האי קרא והוא לא ידע ואשם וגו' בקרבן איירי דלא בא רק על חייבי כריתות כמו חלב והשתא ניחא דאצטריכו הני תרי קראי משום דאינן שוים דהאי דנדרים דאינן רק בלאו יש לו סליחה אבל האי דחלב נשא עונו ואין לו סליחה רק בקרבן אבל בפ"ד דנזיר מייתי גם בקרא אחרינא משל דחזיר והוצרך שם לעשות צריכות אתרתי מילתיה דר' עקיבא ע"ש:

איסי בן יהודה אומר כו'. בפ"ד דנזיר קאמר דאיסי קאמר דקרא איירי בב' חתיכות א' של חלב ואחד של שומן וניחא לפי זה שאמר ע"ד זה ידוו כל הדוויים דר"ל עד"ז שנקבע איסורא יש לדווי שצריך נשיאת עון אבל לא בחתיכה אחת דלא נקבע בו איסורא כלל וכתבו התוס' שם דדרשי י' ד' ו' ו' ר"ת י"דע ו"אשם ו"נשא ודו"ק:

דף פב.

לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה כו' כצ"ל כנראה מפרש"י אבל ממאי דדרש בגמרא בר קפרא לעולם כו' נקיה וקלה וקאמר עלה מאי היא משמע דמלת וקלה לא היה כתוב במתני' דאל"כ מה הוסיף בר קפרא אמתניתין ועוד אמאי לא קאמר מאי היא אמתני' ור"ל דודאי בלי אומנות כלל לא יסמוך אדם על תפלתו להתעשר כדאמרינן בפ"ק שחייב כל אב ללמד בנו אומנות וליכא מאן דפליג ושנינו ג"כ באבות כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה אלא דקאמר שאל יחשוב אדם דבמלאכה כבדה יתפרנס ותהיה מלאכתו קבע ותורתו עראי אלא יעסוק במלאכה נקיה וקלה שיוכל לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי כדאמרינן במסכת ברכות ויתפלל למי שהעושר שלו שיוכל להתעשר גם ממלאכה קלה ועראי שהרי ראינו שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות כו' ויכול להתעשר ממלאכה קלה ועראי כמו מכבדה שהיא קבע והכל לפי הזכות ממש כמ"ש פירושו בחידושי הלכות ע"ש ור' נהוראי דקאמר נמי לקמן מניח אני כל אומנות שבעולם כו' אלא תורה ודאי דלא פליג וצריך כל אדם ללמוד אומנות אלא דה"ק מניח אני הקביעות של כל האומנות ואני מלמדו תורה בקבע ואומנות עראי וז"ש דהאומנות

אינו עומד לאדם אלא בילדותו שאז הוא בכחו לקבוע לו אומנות כבדה אבל כשבא לידי זקנה או חולי אינו יכול לעשות מלאכה כ"כ כדי פרנסתו אבל התורה אינה כן דע"י התורה המלאכה נקיה וקלה שיכול לעשות גם בימי זקנה מתברכת לו וזה וזה נתקיים בידו כהך דחסידים הראשונים בברכות. ומייתי בנערותו מהו אומר וקוי ה' יחליפו כח וגו'. בפסוקים דלעיל מיניה אמר נותן ליעף כח ולאין אונים וגו' עד ילכו ולא ייעפו הכפל בכל זה לפי שיש ג' זמנים באדם נערות ובחרות וזקנה גם כל מעשה האדם תלוים בג' דברים דהיינו הא' השתדלות כמ"ש ויד חרוצים תעשיר והב' במזל כמ"ש חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא והג' בזכות גדול המשנה מזל כמ"ש התוס' בסוף מסכת שבת והכל לפי זכותו דקתני נמי הכא היינו נמי זכות גדול כמ"ש בחדושי הלכות והשתא קאמר נותן ליעף ע"י השתדלות רב כח ולאין אונים מצד המזל עצמה ירבה ואמר והרי ראה ייעפו נערים במלאכתן גם ייגעו מצד מזלן וכן בחורים כשול מצד השתדלותן ויכשלון מצד מזלן אבל קוי ה' שעושין תורתו קבע ומלאכתן עראי יחליפו כח תחת תשותן ע"י התורה שנקראת תושיה וכן מצד מזלן גם אם הוא רע יעלו אבר כנשרים להיות עולין למעלה מהמזל כמ"ש באברהם הבט נא אין הבטה אלא מלמעלה למטה כו' ומסיים שזוכין שירוצו לב"ה כמ"ש ונדעה נרדפה וגו' ולא ייגעו וילכו אח"כ לב"ה כמ"ש ילכו מחיל אל חיל ולא ייעפו:

ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות כו'. יש לדקדק דלא נקט נמי בהמה ובברייתא קאמר מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי כו' ולא לישתמיט למנקט נמי בהמה ועוד קשה שינוי לשון לא נבראו אלא לשמשני הוה ליה למימר נמי ואני לא נבראתי אלא לשמש קוני וי"ל כי באמת החיה אינה צורך לתשמיש אדם למלאכה כדקאמר פרק ארבע מיתות דפריך והכתיב ולכל החיה הרומשת מאי לאו לאכילה ופרש"י דחיות לאו בני מלאכה נינהו ובעוף נמי נדחק לומר דש באווזין כו' אבל הבהמה עיקר תשמישה למלאכת אדם והא דקאמר הכא לא נבראו אלא לשמשני היינו לשום ד"א כמ"ש כי זה כל האדם והשתא ניחא כיון דמזונות בהמה תלויין עליך בעבור שהם עושין מלאכתך כשנתקלל אדם בעצבון תאכלנה גם הבהמה נתקללה עמו וגבי ישראל כתיב ואספת דגנך וגו' ונתת לבהמתך וכה"ג אמרינן בבכורות מכל החיה ומכל הבהמה אם מחיה נתקללה מבהמה לכ"ש כו' ודקאמר לא נבראו אלא לשמשני שהם מוכרחים בבריאה על ענין מעשיהם וצרכיהם לאדם אבל האדם שיש לו בחירה לא אמר האי לישנא אלא אני נבראתי לשמש קוני לפי בחירתי הטובה וקאמר שפיר דיש ללמוד ק"ו מחיה אלא שהרעותי את מעשי לעשות התורה עראי והמלאכה קבע כדלעיל ודו"ק:

בזקנותו מהו אומר עוד ינובון בשיבה וגו'. שאמר איש בער וגו' דהיינו שעושין מלאכתן קבע ותורתן עראי לא ידע דאין זה קיום לו לזקנותו וז"ש בפרוח רשעים כמו עשב שמצליחין במזלן כמ"ש אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה ויציצו כל פועלי און מצד השתדלות פעולתן ומלאכתן להשמדם עדי עד שאין זה מתקיים לו בזקנה אבל במדת צדיקים אמר כתמר יפרח במיעוט מלאכה שמתברכת בו וכארז בלבנון ישגה מצד מזלו ואמר שזה נעשה להן ע"י שעשו תורתן קבע דהיינו שתולים בבית ה' שהוא ב"ה בחצרות אלהינו יפריחו היינו בבתי מדרשות וזה נותן להם אחרית ותקוה בזקנותם ושיבותן שהוא ע' שנים. ואמר עוד שיתר על שנותיו ניתן לו שינובון בשיבה עד שיבואו לגבורות דהיינו פ' שנים שהוא גי' עוד וע"ז מייתי מאברהם שהיה למד כל התורה כולה ומלאכתו מתברכת גם בזקנותו כמ"ש ואברהם זקן וה' ברך וגו' ובפ"ק דיומא האי לישנא דמתני' דהכא מימרא דרב היא (בפ"ג דיומא) ושם יבואר ע"ש:

לא ילמד כו' חמר גמל קדר ספן כו' פרש"י דכולהו משום גזילה שאומנתן אומנות ליסטים קאי אכולהו ולפי זה ר"י דאומר משמו פליג דהגמלין רובן כשרין והספנים רובן חסידים ולולי פירושו נראה דחמר גמל קדר ספן לא משום גזילה הוא אלא משום שמלאכתן בדרכים רחוקים חוץ מביתם והוא שאומנותן אומנות לסטים לא קאי אלא ארועה וחנוני והשתא ר"י משמו לא פליג ומלתא באנפי נפשיה היא וק"ל:

טוב שברופאים לגיהנם והכשר כו'. יש לפרש טוב שברופאים דהיינו שמחזיק עצמו לטוב ולמומחה שברופאים שאין כמוהו וסומך ביותר על המחאתו מתוך גאוותו ולפעמים הוא טועה בטבע זה החולה וממית את החולה ברפואותיו בדבר שמזיק לחולה זה אבל יש לו לישא וליתן עם שאר הרופאים כיון שהוא סכנת נפשות:

והכשר שבטבחים שותפו וכו'. לפי שלעולם הטבחים משונים בבגדיהם מזוהמים גם שהם אנשי שחץ ליתן דופי בשאר בני אדם וע"כ אמר וגם הכשר שבהם לשנות לשונו לדבר בנחת עם הבריות אל תאמין בו כל זמן שבגדיו המזוהמים של הטבחים עליו והרי הוא ממש שותפו של עמלק שנאמר בו וישמע הכנעני וגו' יושב הנגב דעמלק היה בבגדיו ושינה לשונו לדבר בלשון כנען כפרש"י בחומש ודו"ק:

דף פב:

אשרי מי שרואה הוריו באומנות כו' אשרי מי שאומנתו בשם כו'. לכאורה לא הל"ל אלא הך בתרייתא ומה איכפת ליה באומנות אבותיו וי"ל דבקמייתא אשמועינן גם אם הוא שינה מלאכתו לנקיה מ"מ אוי לו למי שרואה אבותיו במלאכה שאינה נקיה דקשה לו

ללמוד מלאכה אחרת גם אם היא קלה כיון שלא הורגל בה שלא ראה אותה מאבותיו וק"ל:

סליק פרק עשרה יוחסין וסליקא לה מסכת קידושין